

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

01.03.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

22.04.2019

Dr. Öğretim Üyesi Fahri ÖZTEKE

Batman Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü

fahri.ozteke@batman.edu.tr

TÜRK YÜKSEKÖĞRETİMİNİN RASYONALİST EVRİMİ VE DARÜ'L-FÜNUN'DA GÖREV YAPMIŞ YABANCI UYRUKLU BİLGİNLER

ÖZET

En eski tarihlerden bu yana her topluluk bir eğitim sistemine sahiptir. Uygarlığın gelişimiyle eş güdümlü olarak eğitim sistemlerinin kapsamı da genişledi. Çoklu bir bütün olan eğitim sistemlerinde önemli yer tutan öğelerden biri de yetişkinlerin edinin kazanmasını sağlamaktır. Batı dünyası önce klasik lise ardından üniversite tesis ederek bu konuda yol aldı. Osmanlılar ise bir takım girişimlerden sonra Darü'l-fünun'u kurarak ileri yaştaki insanlarını eğitmeye çalıştı. Yaklaşık 70 yıllık tarihiyle Darü'l-fünun Türk yükseköğretiminin nasıl özgürleşmeye çalıştığını, hangi baskılara karşı direnç gösterdiğini ve ülke meseleleri karşısında ne tür bir refleks verdiğini anlamamız açısından büyük öneme sahiptir. Okulun son 18 yılında görev yapan yabancı uyruklu bilginler ise gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet dönemlerinde yükseköğretimin yeni bir yapılanma içine girmesine rehberlik etti. Cumhuriyet'le beraber Darü'l-fünun'un yolu da devrimlerle keşişti. Bu süreçte yabancı uyruklu bilginler okulun devrimlere entegre olması için yoğun çaba harcadı. Darü'l-fünun gençliğinin fikinsel dinamizm kazanmasında, ülkenin kültürel, tarihi ve coğrafi zenginliklerini kavramasında yabancı uyruklu bilginler önemli rol oynadı. Bu bilginler araştırmalarıyla tarım, hayvancılık ve sanayinin gelişmesine katkıda bulunarak Atatürk'ün milli ekonomi ülküsüne destek verdi. Türk yükseköğretiminin şekillenmesinde ayrı bir yeri olan bu şahısların bir bölümü 1933 reformundan sonra da ülkemiz üniversitelerinin gelişimi için uğraştı.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Osmanlılar, Atatürk, Kültür, Avrupa.

THE RATIONALIST EVOLUTION OF THE TURKISH HIGHER EDUCATION AND THE FOREIGN NATIONAL SCHOLARS WHO HAVE BEEN AT SCIENCE PLACE

ABSTRACT

Since the earliest dates, every community has a system of education. With the development of civilization, the scope of education systems has expanded. One of the most important elements in the education system that is a multiple whole is to enable adults to gain acquisition. Western world before the classical high school then the university took the lead in this regard. After a number of attempts, the Ottomans founded science place and tried to educate older people. With its nearly 70 years of history, science place has a great importance in terms of understanding how Turkish higher education tries to be emancipated, which pressures it resists, and what kind of reflexes it provides against country issues. Foreign national scholars who served in the last 18 years of the school guided a new restructuring of higher education in both Ottoman and Republican periods. Together with the Republic, science place's way crossed with revolutions. In this process, foreign national scholars have made great efforts to integrate the school into the revolutions. Foreign national scholars played an important role science place's youths intellectual dynamism gained, understand the cultural, historical and geographical richness of the country. These scholars contributed to the development of agriculture, animal husbandry and industry through their research and supported Atatürk's national economy. Some of these people who have a special place in shaping the Turkish higher education have worked for the development of our universities after the reform of 1933.

Key Words: Education, Ottomans, Atatürk, Culture, Europe.

Giriş

Osmanlı Devleti zamanında Enderun, Sahn-ı Seman ve Sahn-ı Süleymaniye gibi kaliteli eğitim öğretim verilen yerler açıldı. Fakat Kâtip Çelebi'nin Mizanü'l-Hakk Fi İhtiyari'l Ehakk isimli eserinde belirttiği üzere 17. yüzyılın ortalarından itibaren eğitim sisteminde bir yozlaşma başladı. Bunu takip eden yıllarda da Osmanlılar peyderpey Batı uygarlığından etkilenir hale geldi. Söz konusu etki kendini eğitim alanında da gösterdi. 19.yüzyılda klasik eğitim kurumu medreselerin yanında seküler tarzda eğitim veren başka kurumlar inşa edildi. Ancak hali hazırda dünyanın önemli siyasi otoritelerinden biri olmasına rağmen Osmanlı bir yükseköğretim kurumuna sahip değildi. Tanzimat Dönemi'nde bin bir güçlkle açılan Darü'l-fünun devletin ilk yükseköğretim okulu oldu. Ne var ki siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal alanlarda yaşanan açmazlar Darü'l-fünun'un gelişimini sekteye uğrattı. Okul 20. yüzyıla kadar birkaç defa açılıp kapanmak zorunda kaldı. Cumhuriyet Dönemi'nin alt yapı çalışmalarının gerçekleştirildiği II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise Darü'l-fünun önemli ölçüde kabuk değiştirdi. Bu yeniden yapılanma sürecinde özellikle ittihatçı müderrisler Türk yükseköğretiminin gelişimine ellerinden geldiğince destek verdi. Aynı süreçte Almanya ve Avusturya'dan getirilen bilginler aracılığıyla okulda eskiye kıyasla daha farklı bir atmosfer oluştu. Milli Mücadele yıllarında Darü'l-fünun bir tarafta ayakta kalmanın mücadelesi verirken diğer yandan Fransız bilginlere ev sahipliği yaptı. Onlar aracılığıyla II. Mahmut'tan bu yana tıp eğitiminde var olan Fransız ekolü yerini iyiden iyiye sağlamaştırdı.

Altı başlıktan oluşan çalışmamızda, Darü'l-fünun tarihinin yanı sıra makro planda 1933'e kadar yükseköğretimimizde görülen zihniyet ve yapı değişikliğinde yabancı uyruklu bilginlerin rolünü ortaya koymaya gayret ettik. Türkiye'de üniversite reformundan sonra görev almış yabancı uyruklu bilginler hakkında birçok çalışma yapıldı. Fakat Osmanlı ve Cumhuriyet Darü'l-fünunu bu açıdan madun bırakıldı. Oysa tüm dünyaya Türkiye'nin araştırma yapmaya ve çalışmaya gayet uygun bir yer olduğunu ispat eden ilk kişiler Darü'l-fünun'daki yabancı uyruklu bilginlerdi. İstanbul Üniversitesi ve diğer Türk üniversitelerinde görev yapmış yabancı uyruklu bilginlerle karıştırılan bu kişilere karşı bir farkındalık meydana getirmek istediğimiz çalışmamızın satır aralarında iki dünyanın (Doğu-Batı) zıtlıklarına da kısaca temas ettik.

Osmanlı'nın külleri üzerine inşa edilmiş Türkiye Cumhuriyeti eğitim temelli bir devlettir. Bu durumun doğal bir neticesi olarak en baştan itibaren yükseköğretim ciddi anlamda önemsendi. Atatürk, bilimin yol göstericiliği ekseninde toplumun yeniden biçimlenmesine düzgün yön vermek için başka ülkelerdeki bilim insanlarının ülkemize getirilmesini bir zorunluluk olarak kabul etti. Cumhuriyet Darü'l-fünunu'nun farklı fakültelerinde görev yapmış bu bilginler belirli bir ücret karşılığı dersler verip daha sonra hemen ülkelerine dönmedi. Onların bir bölümü üniversite reformundan sonra yine ülkemizde çalışmaya devam ederek Türk akademik hayatının içinde aktif olarak yer aldı. Türkiye'den ayrılışları dahi yazdıkları eserler ve açılmasına ön ayak oldukları kurumlarla Türk Devriminde önemli bir işlevi yerine getirdiler. Atatürk'ün barışa ve işbirliğine dayalı dış siyasetinin somut göstergesi oldular. Çalışmamızda onların etkinliklerini ve Türkiye'de bulunmuş olmalarının ne manaya geldiğini tüm yönleriyle ortaya koyarken literatür taramasında ulaştığımız bilimsel kaynaklarla birlikte arşiv belgeleri, zabıt cerideleri, süreli yayınlar ve Darü'l-fünun Talebe Rehberinden istifade ettik.

1. Çağdaşlaşma Hareketleri Ekseninde Darü'l-fünun Tarihi

Türkiye'de Cumhuriyet öncesi yeni düzenin başlangıcı kabul edilen Tanzimat'la çağdaşlaşma hareketlerinin daha kalıcı olmasını sağlayan bir platform tesis edildi (Öklem, 2007: 35). Oluşturulan bu "neo nizam" aracılığıyla eğitim meseleleri ilk defa sistemli bir biçimde ele alınmaya başlandı. Üstü örtülü şekilde, laik eğitimin tatbik edildiği okullar inşa edildi (Mardin, 2012: 57). Ancak bunlar yükseköğretim gereksinimi karşılamada yetersiz kaldı (Özkan, 2014: 76). Bunun üzerine medrese ve çağdaş ortaöğretim kurumlarından ayrı bir Darü'l-fünun (ilimler evi) kurma ihtiyacı belirdi (Ubicini, 1977: 196). Böyle bir gereksinim ilk defa 1845'te Meclis-i Maarif-i Muvakkat (Geçici Maarif Meclisi)'in toplantısında dile getirildi. Aynı yıl yükseköğretim için bir bina yapılmasına karar verilip bu konuda İtalyan Mimar Gaspare Fossati görevlendirildi (İhsanoğlu, 1993: 23). İlk zamanlar Darü'l-

fünun ismiyle neyin kastedildiği tam olarak belli değilse de bu kurumdan öncelikli beklenti, devlette “muamelatin” daha iyi yürümesini sağlayacak memurlar yetiştirmekti (İhsanoğlu, 1994: 175).

Darü'l-fünun'da okutulacak kitapların yazımını sağlamak ve Türkçenin bilim dili olarak tekrar gelişmesine yardım etmek amacıyla 18 Temmuz 1851'de Encümen-i Daniş kuruldu (Akyüz, 1975: 24). Encümen-i Daniş'ten beklenen verimin elde edilememesi üzerine 25 Mayıs 1861'de Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye tesis edildi (Dölen, 2009: 54; Işın, 1984: 61). Reisliğini eski Maarif Nazırı Mehmet Tahir Münif Paşa'nın yaptığı Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin çabaları ve Abdülaziz'in oluruyla 13 Ocak 1863'teki törenin ardından Darü'l-fünun resmen açıldı (Dölen, 1985: 178). Nihayet Osmanlı Devleti geçte olsa bir yükseköğretim kurumuna kavuştu. Ancak eğitim kapsamlı bir süreç olup aynı anda birçok kazanım ve beceriyi içinde barındırır. Bu yüzden hiçbir dönemde complex bir yapıya sahip olmayı başaramamış Darü'l-fünun'u, bir üniversite olarak kabul etmek mümkün değildir. Darü'l-fünun, “tekâmül” ederek gelişmiş Türk yükseköğretiminde rasyonel değerler üzerine bina edilmeye çalışılmış ve ortaöğretim kurumlarının üstünde müfredat programlarına sahip bir okul idi.

Kimyager Derviş Paşa'nın verdiği ilk dersle eğitim öğretime başlanan Darü'l-fünun'da (İhsanoğlu, 1985: 18) çoğu Fransızca basılmış 4000 cilt kitaptan oluşan bir kütüphane mevcuttu. Okulda birbirinden farklı deneyler yapmaya olanak tanıyan bir laboratuvarında bulunmaktaydı (Koçer, 1970: 75). İlk dersler halka açık konferanslar şeklinde tertip edildi. Bu kolektif uygulama Osmanlıda sivil eğitimin gelişmesine yardım etti (Artel, 1940: 501). Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa, katıldığı bir dersten sonra klasik eğitim kurumları ile Darü'l-fünun arasındaki farkı “yelkenli gemi/ buharlı vapur” benzetmesi yaparak ifade etmiştir (Ergin, 1977: 460). İlk Darü'l-fünun taşındığı son binanın 1865'te yanması üzerine kapandı (Berkel, 2003: 1). Bundan sonra okul birkaç defa daha açıldı. Ancak askeri, ekonomik ve siyasi olayların tesiriyle 1900 yılına kadar Darü'l-fünun'da kesintisiz şekilde eğitim öğretim yapılamadı.

Eğitilerini tamamlamak için Avrupa'ya giden ve materyalizmin tesirinde kalan genç Türk aydınlarının tekrar yurda dönmesini tasarlayan II. Abdülhamit, 15 Ağustos 1900'de Darü'l-fünun'un dördüncü defa açılmasına olanak tanıyan bir nizamname yayınladı (Düstur, 1900: 199). Yeni dönemde, Darü'l-fünun-u Şahane ismiyle anılan okulda ilk dersi Türk çağdaşlaşmasının fikrinsel çerçevede kilit isimlerinden İsmail Hakkı İzmirli yaptı (Akseki, 1949: 12). Darü'l-fünun'un Avrupa'daki yükseköğretim kurumlarına benzer bir gelişme seyri yakalaması ise ancak II. Meşrutiyet Dönemi'nde mümkün oldu. Bu kritik süreçte iktidarda İttihat ve Terakki'nin bulunması eğitimde çağdaşlaşma hamlelerine ivme kazandırdı (Uyanık, 2009: 62; Ergün, 2016: 304). İttihatçılar, zihinlerinde tasarladıkları devlet ve toplum modelini hayata geçirmek için eğitim öğretimi önemli bir araç olarak kullandı. Buradan hareketle yükseköğretilimi çok önemseyerek 1912'de meşhur “Darü'l-fünun Reformu”nu devreye soktular (Baltacıoğlu, 1940: 7). Reform kapsamında Emrullah Efendi, Salih Zeki ve Ziya Gökalp gibi aydınlar okulda görev yapıp buranın ıslahı için uğraştı. Prestij sahibi bu isimler düşüncelerini anlatmak için Darü'l-fünun'u adeta bir üs olarak değerlendirdi. Bu evrede olup bitenler pozitivizmin(olguculuk) Türkiye'de gelişmesinde okulun önemli bir rol üstlenmesini sağladı (Ülken, 2006: 8; Korlaelçi: 2011, 219).

İnsanların dinsel değerleri ve bu konuda aldıkları eğitim her dönemde toplumların kabuk değiştirmelerinde(sosyal darvinizm/toplumsal tekâmül) önem arz etti. Bu bağlamda ülkemizde yüksek din eğitiminin verildiği ilk yerin Darü'l-fünun olması okula ayrı bir anlam yüklemiştir. 1900'lerin hemen başında Darü'l-fünun bünyesinde açılan Ulum-ı Aliye-i Diniye(Yüksek Din İlimleri Akademisi)'de dersler medreselerden oldukça farklı şekilde işlendi (Sırma, 2000: 57). Müfredatta ortaçağ dogmatizmini simgeleyen unsurlara asla yer verilmedi. Ulum-ı Aliye-i Diniye, II. Abdülhamit'in 19. yüzyıl sonlarında açılmasına ön ayak olduğu Darü'l-fünun'dan de epey farklı bir görünüme sahipti. Okul iyi vatandaş yetiştirmek, Sünni İslam itikadı ve Hanefilik mezhebinin ameli esaslarını öğretmek temelleri üzerine inşa edildi (Alkan, 2011: 390). Bütün bunlar II. Abdülhamit'in ve daha sonraları Jön Türklerin hatta Kemalist kadroların İslam'ın birleştirici yönlerinden faydalanma ya da toplumu seferber etme gücünden yararlanma politikasının bir ürünüydü. Ulum-ı Aliye-i Diniye tek parti döneminde kurulan ilahiyat fakültelerine de model oldu (Ayhan, 2014: 65). Bu açıdan Ulum-ı Aliye-i Diniye kısmen, yükseköğretimimizin rasyonalist bir çizgide nasıl evrildiğini gösteren kurumlardan biri olmuştur.

Bir ülkede yükseköğretim sisteminin durağan olmadığının somut delillerinin başında kadınlara bu sistemde yer verilmiş olması gelir. Avrupa’da aydınlanma çağıyla beraber bazı devletler bu konuda bir takım teşebbüslerde bulundu. Türkiye’de de Tanzimat’la kadının eğitilerek önemli mevkilere getirilmesi gerektiği savunulmaya başlandı (Osman, 1959: 64). Öyle ki, Abdülhak Hamit Tarhan “*bir milletin nisvanı derece-i terakkisinin mizanıdır*” (Mahasin, 1324: 1) sözleriyle uygarlıkta mesafe kat etmeyi kadının konumuna bağladı. Bu türden gelişmeler ülkemizde kadınların yükseköğretimden istifade etmesine zemin hazırladı.

İlk olarak 1914’te Darü’l-fünun bünyesinde kızlara yönelik dersler verildi. Bu derslerle Senihe Nezahat Hanım’ın 1908’de “Darü’l-fünun’da hanımlara mahsus konferanslar verilmelidir” önerisi hayata geçirildi (Kurnaz, 1996: 102). Okulda, tarih ve pedagoji gibi derslerin müfredatları içinde kadın hakları konuları da işlendi. Aynı dönemde Darü’l-fünun’da hanımlar için bir resim atölyesi açıldı. Okulun en büyük dershanesi bu iş için tahsis edilmesine rağmen yoğun ilgiden dolayı atölyenin daha geniş bir mekâna nakledilmesi gündeme geldi. Fakat okul yönetimi yer sıkıntısı nedeniyle mevcut durumun devam ettirilmesine karar verdi (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015: 308). Aslında Darü’l-fünun’da kadınların resme karşı gösterdiği alaka İslam’ın prensiplerinin yanlış algılanmasından doğmuş bir geleneğin ortadan kaldırılması konusunda atılmış önemli bir adımdı. Bu süreç ileride Atatürk’ün güzel sanatlar reformuyla nihayete erdi.

Darü’l-fünun’daki derslerin ardından 1915’te Darülmualimat-ı Aliye’ye bağlı fakat eğitim kadrosu müstakil bir İnas Darü’l-fünunu (Osmanlı Kız Yüksekokulu) kuruldu. Belli başlı eksikliklerinin giderilmesinden sonra okul 1920’de eğitim öğretim saatleri erkek şubelerinden farklı olmak üzere doğrudan Darü’l-fünun’a bağlandı (Davison, 1987: 1043). Ancak çok geçmeden kızların bir bölümü erkek öğrencilerin dersanelerinde dersleri takip etmeye başladı (Kurnaz, 2011: 106). Adeta bir eylem havasında gerçekleşen bu olayda çağdaşlaşma tarihimizin önemli kadın simalarından ve İnas Darü’l-fünunu’nun ilk mezunlarından Şükufe Nihal Hanım başı çekti (Argunşah, 2011: 78). Gelişmeler sırasında kız öğrencilere en büyük destek dört dönem Darü’l-fünun’da Edebiyat Fakültesi Dekanlığı görevini yürütmüş olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu’ndan geldi. Darü’l-fünun’da 1921-1923 yılları arası kademeli olarak tüm fakültelerde kızlara eğitim hakkı tanındı. Bu sayede kamuda “musavat-ı tamme” nin sağlanmaya çalışıldığı (Van Os, 2011: 337) ve karma eğitimin uygulandığı ilk yerlerden biri Darü’l-fünun oldu (Unat, 1964: 57).

Milli Mücadele yıllarında Darü’l-fünun’da yaşananlar sadece kız öğrencilerin yükseköğretim haklarıyla ilgili gelişmelerden ibaret değildi. Okulun işleyişine dair 1919’da yayınlanan 56 maddelik nizamnameyle Türk yükseköğretiminde ilk defa bilimsel özerkliğe kapı aralandı. Nizamnamede müderrislerin seçtiği birinin “Emin(Rektör)” olacağı belirtildi (Düster, 1919: 401). Darü’l-fünun’un “Şahsiyet-i Hükmiyesi” ne dair 12 Ağustos 1922’de yayınlanan kararnameyle ise okula bu sefer sınırlı tüzel kişilik hakkı verildi (Dölen, 2009: 559). Dünyadaki konjonktüre uygun olan bu yapısal düzenlemelerin yanında ülkenin içinde bulunduğu koşullar yükseköğretimde süreklilik arz eden politikalar izlenememesine neden oldu. Özellikle 1900-1918 yılları arası Darü’l-fünun’unda bağlı olduğu Maarif Nazırlığı görevine 18 kişinin nezaret etmiş olması eğitim işlerinde yaşanan istikrarsızlığı göstermesi açısından oldukça anlamlı ve bir o kadarda düşündürücüdür.

Vatan savunmasının her zamankinden daha önemli bir hal aldığı Milli Mücadele yıllarında bu konuda Darü’l-fünun’da gerçek hassasiyeti eğitim kadrosundan ziyade öğrenciler gösterdi. Halide Edip’in tertip ettiği ve işgallerin kınandığı İstanbul Fatih’teki mitingi destekleyen Darü’l-fünun gençliği (Arabacı, 2007: 279), Üsküdar Doğancılar’daki mitinge de 30.000 yurttaşın katılmasına ön ayak oldu (Yılmaz, 2006: 286). Fakat Milli Mücadele Dönemi’nde okulda fay hatlarını yerinden oynatan asıl gelişme 1922’de yaşandı. Öğrenciler, bu yıl içinde manifesto niteliğinde bir bildiri yayınladı. Bildiride, okul idaresinden Atatürk aleyhinde söylemde bulunan öğretim üyelerinin görevden uzaklaştırılmasını istendi. Öğrenciler daha sonra bu öğretim üyelerini protesto ederek verdikleri derslere katılmadı. Darü’l-fünun grevi olarak bilinen ve Milli Mücadele’ye açıktan destek anlamına gelen bu olay emperyal devletlerin dikkatinden kaçmadı (Gürkan, 1971: 13). Bu süreçte Ziya Gökalp ve Ağaoğlu Ahmet gibi milliyetçi öğretim üyeleri işgal kuvvetleri tarafından Malta’ya sürgün edildi. Hatta bir ara İngiliz subaylar dersliklere kadar girerek vatansız öğrencileri tutukladı (Kazancıgil, 1999: 55). Ancak tüm bu yaşananlara rağmen Cumhuriyet’in ilanına kadar okulda eğitim öğretime devam edildi.

Bilimin rehberliğine, araştırmaya, okuduğunu muhakeme etmeye ve eğitim öğretimin geliştirilmesine büyük önem verdiğini en çetin koşullarda dahi ispat etmiş olan Atatürk'ün Darü'l-fünun'la ilk teması büyük zaferin hemen akabinde gerçekleşti. Darü'l-fünun yönetimi tarafından Yahya Kemal Beyatlı'nın önerisiyle 19 Eylül 1922'de Atatürk'e edebiyat alanında fahri müderrislik(profesörlük) payesi verildi (Günaltay, 1339: 274). Şahsına edebiyat müderrisliğinin takdim edildiği törene katılmayan Atatürk, Edebiyat Fakültesi'ne yolladığı telgrafta Darü'l-fünun'dan milli bağımsızlığı pekiştiren bir kurum olarak bahsetti:

“Milli bağımsızlık, milli irfan ile birlikte olduğundan işgal buyurmakta olduğunuz öğretim kürsülerinde memleketin siz bilim hizmetlileri dahi hiç şüphesiz, aynı mücadele azminin kahramanlarısınız. Binaenaleyh, bugüne kadar ki hizmetlerinizin daima artmasını ve feyizli başarılarla uzanıp sürmesini diler ve bana tevcih buyurdunuz fahri müderrisliği samimi şeref eseri ve bir yüce olarak telakki eylediğimi tekrar teşekkürlerimle beraber arz ederim efendim” (Atatürk: 2006: 386).

Cumhuriyet'in ilanına müteakiben Kemalist ideoloji devrimlerin başarısı için dinamik bir kültür atmosferinin gerekliliğine inanarak yükseköğretimi epey önemsemi (Erdentuğ, 1981: 48). Atatürk, tasarladığı yükseköğretim sistemini kurmak için Darü'l-fünun'da eskiyi çağrıştıran unsurların temizlenmesini istedi. Bu amaçla okulda her açıdan özgür bir ortamın oluşturulması talimatını verdi. TBMM'de de 1924 bütçesi ele alınırken 493 sayılı yasayla Darü'l-fünun'a mülhak bir bütçe meydana getirilmesi karara bağlandı (Tanin, 1340: 2). Böylece o dönemde Avrupa'da dahi birçok üniversitenin elde edemediği ekonomik muhtariyet hakkı Cumhuriyet Darü'l-fünunu'na bahsedildi. Tek parti döneminde Darü'l-fünun'un gelişmesine yönelik girişimler bununla sınırlı kalmadı. TBMM'de 3 Mart 1924'te kabul edildikten sonra kısa süre içinde yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Yasası ile okulun ilerlemesine mani olan engellerin birçoğu ortadan kaldırıldı (Zabıt Ceridesi, 1975: 64).

Modern Türkiye'nin eğitim öğretim politikalarına yön veren bu yasayla tüm kamusal eğitim Milli Eğitim Bakanlığı'na(Maarif Nezareti) bağlanmış ve eğitim için müracaat edilecek yerler Darü'l-fünun gibi kurumlarla sınırlı tutulmuştu. Bu yüzden okulun öğrenci sayısında zamanla belirgin bir artış yaşandı. Bakanlar Kurulu, Darü'l-fünun merkezli olmak üzere ülkede eğitim öğretimin işleyişine dair 4 Mayıs 1924 günü 52 maddeden oluşan yeni bir nizamname yayınladı. Buna göre, Milli Eğitim Bakanları artık Darü'l-fünun Reisliği görevini de üstleneceklerdi (Düstur, 1340: 1099). Okulla ilgili her türlü meselenin ele alındığı günümüz üniversite senatolarını çağrıştıran bir Divan kuruldu. Bütün bu girişimler Darü'l-fünun'da özgür bir ortamın tesis edilmesine katkı sağladı. Okul, 1933'e kadarda bu çizgide yönetildi. Ancak yinede Türkiye'de yükseköğretime tam anlamıyla muhtariyet verilmesi üniversite reformundan sonraki süreçte mümkün oldu (Widmann, 1999: 74).

Cumhuriyet Darü'l-fünunu'nda ilk Eminlik görevini Kemalist ideologlardan İsmail Hakkı Baltacıoğlu yürüttü (Obuz ve Yakut, 2016: 276). O'ndan sonra Nurettin Ali Berkol ve Neş'et Ömer İrdelp bu makamda oturdu. Darü'l-fünun'daki gelişmeleri her zaman yakından takip eden Atatürk, 1930'da okula oldukça anlamlı bir ziyaret gerçekleştirdi. Ziyaret esnasında gençlerin yoğun ilgisiyle karşılaşan Atatürk, okuldaki ortamı *“İnsan bu sıcak muhitten ayrılamıyor, burada ölmek değil, yaşamak isteyiniz”* sözleriyle takdir etti (Cumhuriyet, 1930: 1). Fakat Darü'l-fünun'da hala Osmanlıdan kalma izler mevcuttu. Bu durumdan duyduğu rahatsızlığı zaman zaman çevresine ileten Atatürk, 1933'te okulu bir kez daha ziyaret etti. Ziyarete okulun ıslahından sorumlu İsviçreli Prof. Dr. Albert Malche ile de görüşerek yapılan çalışmalar hakkında detaylı bilgi aldı. Bu temaslardan sonra Darü'l-fünun'un kapatılmasının Türk yükseköğretiminin gelişimi adına daha olumlu sonuçlar doğuracağı tespit edildi (Arslan, 1992: 206). Bu düşünceden hareketle 1933 üniversite reformu kapsamında kapatılan Darü'l-fünun'un yerine Türkiye'de gerçek manada ilk üniversite kabul edilen İstanbul Üniversitesi açıldı.

2.Osmanlı Darü'l-fünunu'ndaki Yabancı Uyruklu Bilginler

Osmanlı Devleti, dışarıdan korkusunun olmadığı dönemlerde yararlı gördüğü teknolojik gelişmelerden faydalanmak için Avrupa ile diyalog kurmaktan çekinmedi (İnalçık, 2016: 112). Fakat bu temasların kültürel sonuçları ve medrese çevrelerinden gelen tepkiler Batı ile olan ilmi alış verişlerde daha dikkatli bir yol izlenmesine neden oldu. 18. yüzyılda “cihat” meydanında yaşanan

başarısızlıklar savunma ile ilgili ilimlerde Osmanlıların yüzünü tekrar Batıya çevirmesine etki etti. Bunun üzerine başta Mühendishaneler olmak üzere meslek okullarına Avrupa'dan bilim insanları getirilerek onlara dersler verildi (Lewis, 2015: 185). Bu süreçte Türk çağdaşlaşması kendine özgü koşullarda şekillenirken dışarıdan bilim insanı getirilmesi uygulamasına zaman zaman yine müracaat edildi (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, 1902: 1). Ancak Osmanlı Devleti, Darü'l-fünun'da yaşananlara kadar hiçbir dönemde başka ülkelerdeki bilim insanlarından tam anlamıyla istifade etmedi.

20. yüzyıla gelindiğinde tüm dünyada, bilimde yol kat etmenin kriterleri ciddi biçimde değişti. Bu konuda toplumların birbirleriyle temas halinde olmaları kaçınılmaz bir hal aldı. Çok geçmeden ülkemizde de yetkin çevreler bilimsel alanda uluslararası işbirliğinin daha etkin şekilde yapılması gerektiğini kabul etti. Bu çerçevede II. Meşrutiyet Dönemi'nde Avrupalı devletlerle dirsek temasına geçilerek alanında önemli çalışmalar yapmış bilim insanları İstanbul'a getirildi. Bunlar Darü'l-fünun'da dersler ve konferanslar vererek Türk yükseköğretiminin ilerlemesine önemli ölçüde katkıda bulundu. Cumhuriyet Darü'l-fünunu zamanında açılacak olan enstitülerin temellerini attı (Dölen, 2003: 233). Genel anlamda eğitim sistemindeki aksaklıkların giderilmesi içinde çözüm üretmeye çalıştılar.

Darü'l-fünun'da görev yapmış ilk yabancı uyruklu bilginler, o dönemde Osmanlı Devleti'nin dış politikadaki tutumuna bağlı olarak Almanya ve Avusturya-Macaristan devletlerinin vatandaşları idi (Arslan, 1992: 9). Avrupa'dan gelerek Darü'l-fünun'da çalışan ilk bilgin Alman Prof. Dr. Franz Schmidt oldu (Turan, 1998: 199). Franz Schmidt, kendisinden sonra Avrupa'dan 19 öğretim üyesi ve 4 teknik elemanın daha Darü'l-fünun'a gelmesine öncülük etti. Osmanlı devlet adamları açısından önemli bir karşılığı olan "imparatorluk üniversitesi" kurma düşüncesinin gerçeğe dönüşmesi için yoğun mesai harcadı (Genç, 2000: 329). Mondros Mütarekesi'nden kısa süre sonra O'da diğer yabancı uyruklu bilim insanları gibi Türkiye'den ayrıldı.

Franz Schmidt, ülkemizde kaldığı süre zarfında (1915-1918) Maarif Nezareti'nde Müşavirlik de yaptı (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, 1336: 1, 2). Bu sayede eğitim sisteminde yaşanan sorunlara yakından vakıf oldu. Meselelerin acil biçimde çözüme kavuşturulması için Alman eğitim modelinin hayata geçirilmesi gerektiğini ileri sürdü (Çolak, 2009: 184). Ülkesine dönmeden önce Osmanlı eğitim sistemi üzerine kapsamlı bir rapor hazırladı (Turan, 1998: 199). Raporda, Darü'l-fünun'un nasıl islah edilebileceğine geniş yer ayırdı (Kadioğlu, 2007-2008: 184). Osmanlı eğitim sistemindeki sorunların öncelikle yükseköğretimden başlanarak halledilmesi gerektiğini savundu (Gemici, 2016: 35). Darü'l-fünun'da kurulmasını önerdiği "Okul ve Kültür Heyeti" üniversite reformunun ardından İstanbul Üniversitesi bünyesinde tesis edildi (Ergün, 1990: 455). Türk yükseköğretimine geniş bir perspektifle eleştirel şekilde yaklaşan ilk yabancı uyruklu bilim insanı oldu. Ne var ki, Franz Schmidt'in teklif ettiği önerilerin birçoğu mevcut koşulların zorluğu nedeniyle tatbik edilemedi.

Mondros'tan sonra başlayan işgallere karşı Türk halkının Atatürk önderliğinde verdiği bağımsızlık mücadelesi sırasında tüm ülke zorlu bir süreçten geçti. Yaşananlardan Darü'l-fünun'da fazlasıyla etkilendi. Fakat yine de bu ortamda eğitim öğretimin devam etmesi için yoğun çaba harcadı (Aytaç, 1984: 16). İstiklal ve istikbal mücadelesinin verildiği yıllarda da Darü'l-fünun'da yabancı uyruklu bilim insanları görev yaptı. Özellikle Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerinde oluşturduğu siyasi baskı dolayısıyla Tıp Fakültesi'nde 4 Fransız öğretim üyesi istihdam edildi. 1920'den itibaren Dr. Delacomb (çocuk cerrahisi ve ortopedi uzmanı), Dr. Decumeau (idrar yolları hastalıkları uzmanı), Dr. Boutonnet (biyokimya uzmanı) ve Dr. Gabriel Delamare Darü'l-fünun'da hem dersler verdi hem de temel sağlık bilgilerinin halka ulaşmasını sağladı (Dölen, 2010: 132). Fransız hekimler bulaşıcı hastalıklardan nasıl korunulması gerektiğiyle ilgili yurttaşları bilgilendirerek bu konuda bir farkındalık meydana getirdi. Onlar sayesinde ülkemizde tıbbın farklı alanlarında ilk defa uzmanlık eğitimi verilmeye başlandı. Hangi gerekçeyle olursa olsun Milli Mücadele Dönemi'nde Tıp Fakültesi'nde Fransız öğretim üyelerinin çalışmış olması ilerleyen yıllarda fakültede bir Fransız ekolünün egemen olmasına zemin hazırladı. Bu durum Türkiye'nin tıp eğitiminde Batı dünyasına kolay entegre olmasına yardım etti.

Sonuç olarak Cumhuriyet'ten önce Darü'l-fünun'da Alman, Macar ve Fransız uyruklu 24 bilim insanı çalıştı (Dölen, 2003: 874). Bu bilginler Türkiye'de kaldıkları dönemde görev yaptıkları

fakültelerin kurumsal bir kimlik kazanması için önemli adımlar attı. Onlar aracılığıyla yerli bilim insanlarımız 20. yüzyılda dünyada kullanılan yeni araştırma yöntemlerinden haberdar oldu. Fakat siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda yaşanan olumsuzluklar yabancı uyruklu bilim insanlarından daha etkin şekilde yararlanılmasını engelledi.

3. Cumhuriyet Darü'l-fünunu Tıp Fakültesi'ndeki Yabancı Uyruklu Bilginler

Yükseköğretimde kalkınma spontan gelişmelere bırakılmayacak kadar ciddi bir konudur. Sistematik bir plan dâhilinde dünyadaki bilimsel etkinliklerin takip edilmesi gerekmektedir. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından sonra Atatürk'ün "hayatta en hakiki mürşit ilimdir" (Hâkimiyeti Milliye, 1924: 1) ifadesinden hareketle başta yükseköğretim olmak üzere eğitimin her kademesinde bir restorasyon süreci başlatıldı. Bu aşamada başka devletlerle bilgi alışverişine büyük önem verildi. Türk öğrencileri Batılı ülkelerin üniversitelerine yollarırken Avrupa'dan gelen öğrencilerde Darü'l-fünun'da çeşitli derslere iştirak etti (Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası, 1927: 6). Çağdaş Batı uygarlığını model alan Atatürk, yurt dışından prestij sahibi bilim insanlarının getirilmesi için bütçeden ciddi ödenekler tahsis edilmesi talimatı verdi (Zabıt Ceridesi, 1985: 1375). Böylece dışarıdan ülkemize getirilen öğretim üyeleri Darü'l-fünun'da dersler, seminerler ve konferanslar verdiği gibi enstitüler tesis etti. Bu kişiler kısa sürede Türk yükseköğretiminin beyin takımı olmayı başardı. Yabancı uyruklu bilginlerin yanında Avrupalı teknik elemanlar ve Galatasaray Lisesi'nden "ecnebi muallimler" de okulda görev yaptı.

Türkiye'ye Batıdan beyin göçünün gerçekleşmesini sağlayan bilim insanlarının Cumhuriyet Darü'l-fünunu'nda görev yaptığı ilk birim Tıp Fakültesi oldu. Bu durum öncelikle Atatürk Dönemi'nde izlenen sağlık politikalarından kaynaklandı (Özpekan, 1999: 91). Çoğunluğu sağlıklı yurttaşlardan müteşekkil bir topluma sahip olabilmek için bu konudaki eğitiminde ehil kişiler tarafından verilmesinin şart olduğuna inanan Atatürk, yabancı uyruklu bilginlerin Tıp Fakültesi'nde istihdamına büyük önem verdi.

Milli Mücadele yıllarından başlayarak 1925'e kadar fakültede öğretim üyeliği yapan Fransız Dr. Gabriel Delamare, Cumhuriyet Darü'l-fünunu'nda çalışan ilk yabancı uyruklu bilim insanı oldu. Gabriel Delamare, İstanbul'da kaldığı süre içinde kolera ve tropikal hastalıkların tedavi yöntemleriyle ilgili araştırmalar yaptı (Etker, 2009: 24). Dünyada 19. ve 20. yüzyıllarda kitlesel ölümlere yol açan koleraya dair ülkemizde ilk bilimsel çalışmalar O'nun öncülüğünde gerçekleştirildi. Darü'l-fünun'daki kazanımlarından da faydalanarak insan anatomisi üzerine kaleme aldığı hacimli eseri (Delamare, 2015) birçok üniversitede ders kitabı olarak okutuldu. Defalarca yurt dışındaki yükseköğretim kurumlarından davetler alan Gabriel Delamare, Türkiye'den ayrıldıktan sonra başka ülkelerde öğretim üyeliği yaptı.

Tıp Fakültesi'nin her yönüyle bilimsel bir kimlik kazanması için emek harcamış bilim insanlarından birisi de çocuk cerrahisi ve ortopedi uzmanı Fransız Prof. Dr. Aime Mouchet (1886-1941) idi. Fakültede, 1921-1939 yılları arası görev yapan Aime Mouchet, ülkemizde çağdaş tıp eğitiminin gelişmesinde önemli rol oynadı (Etker, 2005: 48). Cerrahi müdahale ile ilgili derslerin fakülte müfredatına dâhil edilmesini sağladı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplumda moral birliğinin oluşmasına katkıda bulunan Türkiye Antropoloji Tedkikat Merkezi'nin (Kansu, 1940) kurucu üyeleri arasında yer aldı (Demirel, 2011: 129). Sosyal bir kişiliğe sahip olan Aime Mouchet, Fransa devletiyle olan diplomatik ilişkilerimizin geliştirilmesi içinde uğraştı. Fransız bilginlerin yanı sıra Tıp Fakültesi'nde 1927-1934 yılları arasında Eduard Hermann Lents isimli Alman bir elektrik mütehassısı da görev yaptı (Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 1930: 1).

Atatürk devrimleriyle beraber Türk insanı sadece düşünce, görüntü ve ruh olarak köklü bir değişim yaşamadı. Bu süreçte vücudunu da yeniden tanıyarak anlamlandırdı. Tıp Fakültesi'nde görev yapmış yabancı bilim insanları bu konuda topluma rehberlik etti. Onların verdikleri dersler ve konferanslar aracılığıyla geleneklerine çok düşkün olan halkımız yerelde öne çıkmış eğitimsiz şahısların değil profesyonel eğitim görmüş kişilerin insan sağlığından sorumlu olduğu bilincine ulaştı (Tekirli, 1972: 124). Hastalıkların tedavisinde ebe ya da "ocak" lardan medet umanların sayısı eskiye nazaran giderek azaldı. Tıp Fakültesi'ndeki yabancı uyruklu bilginler, Cumhuriyet'in temel prensiplerinden biri olan sağlıklı fertler yetiştirme ülküsüne yadsınamaz boyutta katkılar sağladı.

Değişen bakış açısının bir neticesi olarak birçok yurttaş tıp eğitimi alması için çocuklarını Dar'ül-fünun'a gönderdi. Bu durum, devletle toplum arasındaki bağları da güçlendirdi.

4. Cumhuriyet Darü'l-fünunu Fen Fakültesi'ndeki Yabancı Uyruklu Bilginler

Atatürk'ün Türk toplumuna kazandığı en temel vasıflardan biri bilimi yaşamın merkezine yerleştirmesi oldu. Bu durumun devamlığı içinde ilim, irfan ve kültür merkezleri kurdu. Bilimi mümkün olduğu kadar yükseğe çıkarmak (Uğurel; 1973: 181) amacıyla bazı kurumları da revize ettirdi. Bunlardan biride Darü'l-fünun ve ona bağlı Fen Fakültesi idi. Fakülte, Cumhuriyet Dönemi'nde her yönüyle baştan sona yeniden dizayn edildi. Bu süreçte Fransız öğretim üyeleri büyük yararlılıklar gösterdi. Fransız bilginler arasında özellikle Prof. Dr. Raymond Hovasse (1895-1989) devrimlerin ruhuna uygun çalışmalarda bulundu.

Raymond Hovasse veya Darü'l-fünun'da yaygın kullanılan ismiyle Mösyö Hovas, fakültede 1926-1932 yılları arasında farklı hayvan türlerinin gelişimi ve bakteriler üzerine dersler verdi (Özuluğ, 2003: 85). Türkiye'de bulunduğu süre içinde hayvancılıkta bilimsel yöntemlerin kullanılması için yoğun çaba harcadı. Prof. Dr. Ali Vehbi Türküstün ile koordineli hareket ederek Fen Fakültesi'ne bağlı bir Hayvan Enstitüsü'nün kurulmasını sağladı. Bu sayede ülkemizde ilk zooloji müzesinin temelleri atıldı (Gürsoy, 2008: 4). Aynı dönemde Ankara'da Atatürk Orman Çiftliği'nin inşasının tamamlanmış olması da hayvancılıkta yeni araştırmalar yapılmasına olanak tanıdı (İnönü, 2000: 196). İstanbul Baltalimanı'nda yer alan Türkiye'nin ilk hayvan araştırma istasyonu da 1930'da Raymond Hovasse tarafından kuruldu (Kadioğlu, 2003: 74). O, Darü'l-fünun'dan ayrılıncaya kadar bu istasyonun müdürlüğü görevini yürüttü (Hovasse, 1932: 1409). Türkiye faunası hakkında gerçekleştirilecek bilimsel çalışmaların önünü açtı. Balıkçılık eğitiminin çağdaş normlara uygun biçimde yapılması için gayret etti (Doğu ve Şahinöz, 2017: 517).

Atatürk devrimleri bir bileşke olup bu bütünün en önemli öğelerinden biride ekonomidir. Atatürk, ekonomide milli sanayinin tesis edilmesinin yanı sıra tarım ve hayvancılık merkezli bir üretim anlayışından yana oldu (Boratav, 2005: 99). Raymond Hovasse, belirtilen alanlarda üretim ve kalitenin artırılmasına bilimsel araştırmalarıyla destek verdi. Türk tarımında verim kaybına yol açan zararlılarla mücadele yöntemleri üzerine kapsamlı çalışmalar yaptı (Hovas, 1930). O'nun Karadeniz bölgesinde yürüttüğü araştırmalardan yola çıkılarak Atatürk'ün de talimatıyla 1936'da Giresun'da Fındık İstasyonu kuruldu (tarimorman, 2018). Bölgenin temel geçim kaynaklarından olan fındığın çağdaş tekniklerle üretilmeye başlamasında Raymond Hovasse'nin çabalarının önemli rolü oldu.

Dünya çapında bilimsel bir şöhrete sahip olan Raymond Hovasse'nin kurbağagillerin teratolojisi, bakteriyoloji, ton balıklarının göçleri, evrim, mağaralarda yaşayan hayvanlar ve ağaç böcekleri üzerine kaleme aldığı eserlerinden çok sayıda bilim insanı alıntılar yaptı (Kaya ve Özuluğ, 2017: 62). Darü'l-fünun'dan ayrıldıktan sonra ülkesi Fransa'da Clermont Üniversitesi Fen Fakültesi Dekanlığına kadar yükseldi.

Cumhuriyet Türkiye'si'nde bilime karşı olan yaklaşım skolâstiğin karanlık çukurundan çıkarılıp çağdaş bakış açısıyla yeniden inşa edilirken Darü'l-fünun Fen Fakültesi'nin dinamik bir çehre kazanmasına etki eden bilginlerden birisi de Fransız Prof. Dr. François Duscio (1905-1975) oldu. O, verdiği dersler dışında Darü'l-fünun'da Elektromekanik Enstitüsü Müdürlüğü görevini de üstlendi (Baylı, 2013: 91). Bu süreçte gösterdiği performanstan dolayı Türkiye'de elektrik ve makine mühendisliğinin ilk kurucularından birisi kabul edildi (Kazancıgil, 2005: 331). Atatürk'ün oldukça önemseydiği milli sanayinin bilimsel alt yapısını oluşturmak için çabaladı. Askeri teknolojinin ilerlemesi için yaptıkları devlet yetkililerinin dikkatinden kaçmadığı gibi Türk Silahlı Kuvvetleri nezdinde de saygın bir yer kazandı (Bir, 2015: 13). Termodinamik ve ısı teknolojisinin gelişmesine sağladığı katkılardan dolayı 2004'te İstanbul Teknik Üniversitesi'nde bir dersliğe François Duscio'nun ismi verildi (Bahadır, 2014: 10). Türk yükseköğretiminde kalıcı izler bırakmayı başaran François Duscio, Darü'l-fünun dışında İstanbul Teknik, Ankara ve Hacettepe Üniversitelerinin Fen Fakültelerinde de öğretim üyeliği yaptı (Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 1973: 5).

Fen Fakültesi'nde görev yapmış yabancı uyruklu bilim insanları arasında Fransız Prof. Dr. Marius Joseph Faillebin (1889-1932)'de yer aldı. O, fakültede 1926-1929 yılları arasında şimifizik ve elektroşimi dersleri verdi. Darü'l-fünun'un akademiye evrilmesi için yoğun mesai sarf etti. Türkiye'de

fiziksel kimya için yükseköğretimde ilk defa bağımsız bir biriminin kurulmasını sağladı (Baştuğ, 2016: 4). Marius Joseph Faillebin'in başkanlığını yaptığı bu birime şimifizik kürsüsü adı verildi. Marius Joseph Faillebin, Darü'l-fünun'da Kimya Enstitüsü Müdürlüğü görevini de yürüttü (Kadioğlu, 1998: 4). Türkiye'de fiziksel kimya alanında yeni bilim insanlarının yetişmesi için uğraştı. Bir dönem İstanbul Teknik Üniversitesi Kimya Metalurji Fakültesi Dekanlığını yapan Ord. Prof. Dr. İlhami Cıvaoglu, ülkemizde O'nun yetiştirdiği en önemli bilginlerden birisi oldu (Özemer, 1998: 68).

Marius Joseph Faillebin, Atatürk'ün ziyaretleriyle ayrıcalık kazanan Yalova Kaplıcaları'nın su analizlerini yapmış ve ülkemizin doğal kaynaklar açısından zengin bir coğrafyaya sahip olduğuna dikkat çekmiştir (Mansel, 1936: 56). Yalovo'daki doğal kaynak sularının radyo aktivitesiyle ilgili O'nun başkanlığında Darü'l-fünun'dan bir heyetin yaptığı çalışmalar Türk basınında da haber oldu:

“Yalova sularının tahlil eden müderrisler Gazi Hz. tarafından bilvasıta kabul edilmişlerdir. Gazi Hz. radyo aktivite nokta-i nazarından maruf bazı membalarla Yalova sularının havi olduğu radyo aktivite arasındaki nispet tahlilinin bir an evvel bildirilmesini istemiştir. Bu heyet azasından M. Fayer (Mösyö Faillebin) ve Ligor Ef. (Efendi) bir etütlerini Gazi Hazretlerine takdim etmişlerdir” (Hâkimiyeti Milliye, 1929: 1).

Yalova Kaplıcaları'nda incelemelerde bulunan Marius Joseph Faillebin ve diğer öğretim üyelerinin elde ettikleri bulgular ayrıntılı bir biçimde fakülte mecmuasında yayımlandı (Darü'l-fünun Fen Fakültesi Mecmuası, 1931: 1173-1211). Türkiye'de kaldığı kısa süreye önemli çalışmalar sığdırmayı başaran Marius Joseph Faillebin, solunum yolu rahatsızlığı nedeniyle genç yaşta vefat etti.

Cumhuriyet aydınları arasında buldukları yeri Kemalist kesimin “elit sınıfı” olarak tarif eden kimi ideologların (Parla, 1989: 27), Osmanlıyı anımsattığı gerekçesiyle özellikle 1930'ların başında Darü'l-fünun'a karşı yönelttiği ağır eleştirilere rağmen (Aydemir, 1933: 5-11) fizik ve kimya bölümleri çoğu zaman okulun çağdaş yüzünü temsil etti. Bu şubelerin Batılı normlara kavuşması için en çok çaba sarf eden bilginlerden birisi de Fransız Ord. Prof. Dr. Gabriel Valensi (1900-1985) oldu. Cumhuriyet Darü'l-fünunu ve İstanbul Üniversitesi'nde 1930-1934 yılları arasında öğretim üyeliği yapan Gabriel Valensi, Fizikokimya Enstitüsü Müdürlüğü görevini de yürüttü (Burk, 2003: 50). Fen Fakültesi'nin kurumsal bir kimlik kazanması ve bilimsel araştırma ortamına uygun hale gelmesi için uğraştı (Berkem, 1985: 145). Öğrencileri tarafından çok sevilen Gabriel Valensi, ülkesine döndükten sonra da konferanslar vermek için zaman zaman İstanbul'a geldi.

Türk yükseköğretiminin ilerlemesine katkı sağlamak amacıyla Fransa'dan gelerek Fen Fakültesi'nde görev yapmış öğretim üyeleri arasında Prof. Dr. Pierre Fleury (1894-1976), Prof. Dr. Marcel Cau (?), Prof. Dr. Marcel Fouche (1892-1971), Prof. Dr. Paul Meintre (?) ve Prof. Dr. Patrick Du val (?)'de bulunmaktaydı. Bu bilginlerden başka akvaryum tanziminden sorumlu teknik eleman Mösyö Dimitiri (?)'nin de fakültede hizmetleri oldu (Kadioğlu, 1998: 112).

Avrupa'da erken gelişme göstermiş olan “snaî kimya” hakkında çeşitli dillerde yazılmış kitapları Türkçeye çeviren Pierre Fleury (Oğraş, 2016: 62), Darü'l-fünun'da 1926-1928 yılları arasında umumi fizik, Marcel Cau ise 1929-1932 yılları arasında elektrik derslerini verdiler. Sözlü kültürle büyüme geleneğine sahip ülkemizde uzun süre ikamet eden Marcel Fouche, 1932-1960 yılları arasında umumi fizik, elektrik, optik ve termodinamik gibi geniş hacimli müfredat programlarına sahip dersleri gençlere sevdirmeyi başardı (Namal, 2012: 16). Marcel Cau ve Marcel Fouche, Türkiye'nin ilk atom fiziği uzmanı olan M. Fahir Yeniçay gibi çok önemli bir ismi bilim dünyasına kazandırdılar (Zebitay, 1988: 48-70). Buradan hareketle şunu belirtmek gerekir ki, o dönemde Darü'l-fünun'daki öğretim üyeleri ve özellikle yabancı uyruklu olanlar ülkenin üstün zekâlı birçok gencini tespit ederek doğru şekilde yönlendirmişlerdir. Sessiz mizaçlarıyla tanınan Paul Meintre 1926-1928, Patrick Du val ise 1929-1931 yılları arasında tatbiki makine dersini verdiler.

Türkiye'de akvaristliğin kurulmasına bilimsel anlamda ilk katkıda bulunan kişi Atatürk'ün talimatıyla Fransa'dan getirilen Mösyö Dimitiri oldu. Yaşamı hakkında yazılı bir kaynak bulunmayan Mösyö Dimitiri, 1929-1932 yılları arasında Fen Fakültesi'nde görev yaptı (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1931: 1). İstanbul'da denizaltı canlıları hakkında çalışmalar organize etti. Ülkemizde akvaryum ve teraryum (akvaryum bitkileri) ile ilgili araştırmaları ilk başlatan kişilerden birisi oldu.

Türkiye'nin dünya genelinde yaşanan ekonomik buhrana karşı ciddi tedbirler aldığı ve yaklaşan II. Dünya Savaşı'na karşı hazırlıklar yaptığı yıllarda Cumhuriyet Darü'l-fünunu Fen Fakültesi'nde görev yapmış yabancı uyruklu bilginler aynı anda birden fazla işlevi yerine getirdiler. Siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel değişim içindeki Atatürk Türkiye'si Avrupa ile sürekli diyalog halinde olan bu bilginler aracılığıyla dünyaya doğru şekilde tanıtıldı. Yabancı basında Türk Devriminin başarısı ile ilgili haberlerin sayısı arttı (Şimşir, 1981). Onların başka dillerden Türkçeye kazandırdığı eserler bilimsel terimlerin dilimize uyarlanmasını çabuklaştırdı. Ülkemizde akademik kültür eskiye nazaran daha yukarlara taşındı. Kendi ülkelerinde dahi güvende çalışmayan öğretim üyelerinin Türkiye'ye gelmesi Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" prensibinin hayata geçirildiğinin somut örneklerinden biri oldu.

4. Cumhuriyet Darü'l-fünunu Edebiyat Fakültesi'ndeki Yabancı Uyruklu Bilginler

Milli Mücadele yıllarında Batının emperyal güçlerine karşı direnç gösterilirken Cumhuriyet'in ilanından sonra ise çoğunlukla Doğunun mistik kalıntıları (hurafeler) ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Yeni Türkiye'yi kuran Atatürk yalnızca eski dogmatik unsurları temizlemeyi hedeflemedi (Gentizon, 2011: 143). Ülkede biliminde hızla gelişmesini tasarladı. Sorgulayan, okuduğunu günlük hayata aktaran, kul ve tebaa kimliğinden sıyrılmış fikri hür nesillerin yetişmesi için sosyal/beşeri bilimlere büyük önem verildi. Böyle bir süreçte Darü'l-fünun Edebiyat Fakültesi'ne karşı yüksek bir beklenti içine girildi. Fakülte dil, ülkü ve kültür birliğinin sağlanmasına yardım edecek bir kurum olarak algılandı. Ancak Edebiyat Fakültesi'nin beklentilere cevap verebilmesi için ciddi bir dönüşüm yaşaması gerekmektedir. Bu yüzden fakültenin gelişimine katkı sağlaması için kararlı bir iradeyle yurtdışından önemli bilim insanları getirildi. Türkiye'ye getirilen bu şahıslar Darü'l-fünun'un ciddi sorunlarla boğuştuğu bir ortamda Edebiyat Fakültesi'nin kurumsal bir kimlik kazanmasına yardım etti.

Fakültede görev alan yabancı uyruklu öğretim üyeleri arasında Tabii Coğrafya Kürsüsü Müdürü Fransız Prof. Dr. Ernest Chaput (1882-1943) üniversal bir saygınlığa sahip idi (Arslan, 2014: 96). Ernest Chaput, 1929-1937 yılları arasında aynı anda hem öğretim üyeliği hem de Coğrafya Enstitüsü Müdürlüğü görevini yürüttü. O'nun ülkemizdeyken yaptığı akademik çalışmalar İstanbul'la sınırlı kalmadı. Doğu Anadolu bölgesi dışında kalan diğer tüm bölgelerde topoğrafik incelemelerde bulundu. Ankara merkezli Frigya(Phrygie) antik arazisinin jeolojik haritasını çıkarttı (Chaput, 1930: 241-251). Hızlı sanayileşme hamlelerinin gerçekleştirildiği bir evrede demiryolu döşenen yörelerde meydana gelen toprak kaymalarını inceledi. Alınması gereken tedbirler konusunda yetkilileri uyardı. O'nun ikazlarının dikkate alınması hasar kayıplarını epey düşürdü. Bu sayede o dönemde Türkiye'nin demir ağlarla örülmesine dolaylı yoldan da olsa katkıda bulundu (Ceylan, 2013: 333). İstanbul ve çevresindeki muhtemel depremlere karşı alınması gereken önlemleri de içeren bir kitap yazdı. Eserinde İstanbul'un yer kabuğu oluşumunu uzun uzadıya açıkladı (Chaput, 1931). Uyumlu bir karaktere sahip olan Ernest Chaput, mesai arkadaşlarıyla da ortak yayınlar yaptı (Arda, 1944: 15; Darantiere, 1944: 19).

Kapsamlı çalışmaları ve örnek bilim insanı duruşuyla tanınan Ernest Chaput'un Türkiye'de kalma süresi her zaman kendi isteğine bağlı olarak uzatıldı (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1931: 1). Türkiye coğrafyası hakkında temin ettiği bulguların tamamı, basımı Paris'te yapılan 'Voyage D'etudes Geologiques Et Geomorphogeniques En Turquie' isimli eserde bir araya toplandı (Chaput, 1947). Küçük Asya coğrafyası üzerine 20. yüzyıldaki ilk disiplinli araştırmaları gerçekleştirmiş bilim insanı sıfatıyla 1943'te Paris'te vefat etti (Darantiere, 1944: 89).

Edebiyat Fakültesi'nde görev yapmış Fransız öğretim üyelerinden bir diğeri de Prof. Dr. Theodore Lefebvre (1889-1943) oldu. O, fakültede 1925-1928 yılları arasında umumi coğrafya dersini verdi. Darü'l-fünun öğrencilerinin İstanbul ve Bursa'da gezilere katılmalarını sağladı. Bu pratiğin sonunda onlara kroki çizmeyi öğretti (Akyol, 1943: 41). Çalışmalarıyla ülkemizde beşeri ve iktisadi coğrafyanın gelişmesine önemli katkılarda bulundu (Alagöz, 1949: 149). Kısa sürede Türkçeyi öğrenince Türk insanı ve kültürünü daha yakından tanıdı. Türkiye ve Türk toplumu hakkında olumlu düşüncelerle Edebiyat Fakültesi'ndeki görevini tamamladı.

Cumhuriyet Darü'l-fünunu Edebiyat Fakültesi'nde görev yapmış tek Alman uyruklu öğretim üyesi Prof. Dr. Oskar Rescher (1883-1972) oldu. O, Berlin Üniversitesi'nde 1909'da Doğu dilleri üzerine doktorasını tamamladı ve daha sonra araştırmalarda bulunmak üzere Türkiye'ye geldi. 1926-

1933 yılları arasında Edebiyat Fakültesi'nde Arap Edebiyatı Tarihi dersini verdi. Türkçe, Arapça ve Farsçadan oluşan külliyatı başta şarkiyatçılar ve dil bilimciler olmak üzere birçok bilim insanının dikkatini çekti (Spuler, 1984: 12). Dilimize yerleşmiş Arapça deyimlerden bir bölümünün Türkçe karşılıklarını bularak dil devrimine destek verdi (Özteke, 2017: 558). Atatürk yaşarken Türk vatandaşlığına geçen Oskar Rescher bu süreçte Müslüman da oldu. Bundan sonra Osman Reşer ismini kullandı. Türkiye'deki hocası İsmail Saib Sencer'den birçok yönde etkilendi ve zamanla O'nun halefi olarak bilindi. Yahudi asıllı Alman şarkiyatçı fıkıh ve hadis üzerine de çalışmalar yaptı (İz, 1990: 267-270).

Türk kültürünün yeni baştan şekillenmesini sağlayan devrimler silsilesi sırasında öne çıkan yabancı uyruklu bilginlerin başında Prof. Dr. Albert-Louis Gabriel (1883-1972) geldi. Fransız arkeolog Anadolu'nun birçok yerinde Müzeler Genel Müdürlüğüne bağlı rehberler eşliğinde incelemelerde bulundu. Edebiyat Fakültesi'nde 1926-1930 yılları arasında sanat tarihi ve arkeoloji dersleri verirken Ortadoğu'ya yönelik kazılar tertip etti. Türkiye'de İlkçağdan kalma anıtsal yapıtlar, Diyarbakır surları (1932'de surların planına dair çizimlerin tamamlamasına yardım etti), İstanbul camileri ve Harran, Urfa, Nusaybin, Sivas, Halep yörelerindeki Türk-İslam mimarisine ait eserler hakkında araştırmalar yaptı (Yapı Kredi, 2006: 41). Kazı ve araştırma çalışmalarını tamamlamasının ardından Ortaçağ Türk-İslam mimarisiyle ilgili Türkçeye de çevirisi yapılmış kapsamlı bir eser oluşturdu (Albert-Louis Gabriel, 1947). O'nun kitaplarından bir bölümü daha Maarif Vekâleti ve Türk Tarih Kurumu tarafından dilimize kazandırıldı (Bayram, 2016: 169). Bugünde Anadolu medeniyetleri ve Türk-İslam mimarisi hakkında literatür taraması yapan araştırmacılar Albert-Louis Gabriel'in eserlerinden istifade etmektedir.

Albert-Louis Gabriel'i uygarlık tarihinde önemli kılan çalışmalarından biri de M. Fuat Köprülü'nün editörlüğünde meydana getirilen Mimar Sinan hakkındaki kitaba verdiği destek oldu. Kitabın yazım aşamasında temin ettiği belgeler çalışmanın seyrine ciddi anlamda yön verdi. Atatürk'ün de oldukça önemsendiği bu eser 1937'de Türk Tarih Kurumu tarafından basıldı (Türk Tarih Kurumu, 1937). Bundan sonra Mimar Sinan'ın soyu üzerinden yapılan tartışmalar sona erdi. İnsanlığa mal olmuş bu ismin Türklüğü üzerindeki sır perdesi Albert-Louis Gabriel sayesinde aralandı.

Türkiye'de kaldığı süre zarfı içinde çeşitli proje ve araştırmaları hayata geçiren Albert-Louis Gabriel, ülkemizde arkeolojinin ilerlemesine de yardım etti (Zübeyr, 2013: 126). Orta Anadolu'da tarihin hiçbir döneminde yapılmamış arkeoloji ve etnografi çalışmalarını yürüttü. Bölgede eski çağlardan beri Türklerin yaşadığı savını ortaya attı. Bu yolla Türk tarih tezini bilimsel bir zemine yerleştirme çabalarına destek verdi (Eyice, 1973: 354). Türk kültürünün gelişimi ve Atatürk devrimlerine yaptığı katkılar nedeniyle 1940'da Türk Tarih Kurumu "şeref üyesi" seçildi (Eyice, 1973: 355). II. Dünya Savaşı'nın ardından tekrar Türkiye'ye gelerek 1952'den itibaren Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde sanat tarihi dersleri verdi. Bu süreçte üniversite yönetimi tarafından "şeref profesörlüğü" payesine layık görüldü (Eyice, 2013: 284). Yahya Kemal Beyatlı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şiirlerini Fransızcaya tercüme eden Albert Louis Gabriel'e dönemin Dışişleri Bakanı M. Fuat Köprülü'nün girişimleriyle 19 Ocak 1955'te İstanbul Fahri Hemşerilik Ber'atı takdim edildi (Bayram, 2016: 167). Türkiye'de son olarak 1957-1965 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde mütehasıslık yaptı (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1957: 5). Bu esnada milli tarih mirasının korunmasına yardım etti. Türk sanatının karakteristik özelliklerini yansıtan bir envanter için gerekli materyallerin çoğunu toplamayı başardı (Gentizon, 2001: 139).

Tarihsel süreçte tüm dönüşüm hareketleri ve devrimler beraberinde bir takım sosyal problemler dizisinin oluşmasına da yol açmıştır. Türk Devrimine bu perspektifle yaklaşan bilginlerden birisi de, 1927-1929 yılları arasında Edebiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliği yapmış Fransız sosyolog Max Bonnafous (1900-1975) oldu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de çeşitli toplumsal katmanlar yeni sosyal dokuya pek adapte olamadı. Bu koşullarda Max Bonnafous, devrimlerin sosyo-psikolojik yönlerden Türk kadınları üzerinde ne tür etkiler bıraktığını inceledi (Toprak, 2014: 356). Elde ettiği bulguları "İstanbul'da İntihar" isimli makalesinde bir araya topladı. Bu makale çok geçmeden Türk Antropoloji Mecmuası'nda yayımlandı (Bonnafous, 1927: 22-35). Çalışmada, yerel baskılardan dolayı arzu ettiği şekilde yaşayamayan şehirli kadınların durumu değerlendirildi. Devrimlere değil bir sosyolog gözüyle devrimlerin hayata geçiriliş şekline bazı eleştiriler getirildi.

Max Bonnafous, ülkemizde sosyoloji eğitiminde Fransız ekolünün yerleşmesine de öncülük etti. Meşhur sosyoloji kitabı “İçtimaiyat” Necmettin Sadık Sadak tarafından 1927’de Osmanlı Türkçesine çevrildi (Köz, 2002: 155). Cumhuriyet Darü’l-fünunu ve İstanbul Üniversitesi öğrencileri yıllarca bu kitaptan faydalandı. O, Türk gençlerinin bilimsel eserlere kolay ulaşmalarına yardım etmek amacıyla Fransızca’yı öğrenmelerine büyük önem verdi. Bu yüzden Louis Holland ve Galatasaray Lisesi Müdürü Fethi İsmail İsfendiyaroğlu ile birlikte çalışarak “Türkler İçin Fransızca (Le Français Pour Les Turcs)” isimli bir sözlük meydana getirdi (Bonnafous, 1930).

İmparatorluktan Cumhuriyet’e geçişte Türk insanının yaşadığı paradoksları sosyolojik açılardan irdeleyen Max Bonnafous, ülkemizde demokrasi kültürünün nasıl yerleşeceğine dair de yazılar kaleme aldı. O’na göre, öncelikli olarak toplumsal kabullerin değişmesi gerekmektedir. Demokrasinin sağlam bir zeminde gelişme göstermesi için sosyal ve ekonomik mobilizasyonun ön koşullar arasında yer aldığına dikkat çekti. Auguste Comte’nin “topluma kutsiyet atfeden nazariyesi” nden hareketle fertlerin eğitim yoluyla “tadil” edilmelerinin demokratik yönetimlerin elini güçlendireceğini dile getirdi:

“Bu müzalahatımızda ismini sık sık edeceğimiz büyük Fransız filozofu (Agust Kont) meşhur bir düsturunda içtimai mekanizma nihayette ariflere isnad eder demişti. Bu hüküm şüphesiz müfrettir. İçtimai mekanizma pek muazzam ve müteaddit anasıra bilhassa aşağıda izah edeceğimiz vecihle iktisadi ekonomik amillere tabidir. Fakat sırf mütehassısları alakadar edebilen nazarı tenkitle yorulacak yerde bu düstura pek derin olan hakikati tevfiik etmeye çalıştık. İçtimaiyatçılarımızın çok iyi bildikleri fakat iş adamlarının ekseriya vakıf olmadığı bir hakikattir ki, bir hükümetin ıslahatçılık... zihniyetinin serhaddi tekamülü içtimaya göredir. Bir devletin tarzı idaresinin devamlı olması için bunun yalnız hariçte infaz edilmesi... kâfi değildir. Aynı zamanda bu devleti teşekkül eden fertler tarafından inkişafı da lüzumludur. Bu umumi meseleler için olduğu gibi hususi kanunlar için bir hakikattir. Nice kanunlar anlaşılmaya, kabul edilmeye, istenilmeye müsait bir muhit bulamadıklarından akim kalmıştır. Bir memleketin mukadderatını idare etmek gibi ağır vazifeleri olanların hakiki sa’yi kanunları resmen neşr ve ilan etmek değil ki, bu nispeten kolaydır. Daha ziyade fikirleri bu kanunları hüsn-ü telakki ile kabule hazırlamak olduğunu artık daha iyi olduğunu anlıyorum” (Bonnafous, 1926: 325).

Kalkınma, demokratikleşme ve eğitim üçlüsü arasında Ziya Gökalp’in fikirlerine benzer düşünceleri bulunan Max Bonnafous, bir müddet Galatasaray Lisesi’nde öğretmenlikte yaptı. O’nun zihin dünyasını ortaya koyan doneler, başta Edebiyat Fakültesi olmak üzere Cumhuriyet Darü’l-fünunu’nda istihdam edilmiş yabancı uyruklu bilginlerin tesadüfen Türkiye’ye getirilmediğini göstermesi açısından büyük öneme sahiptir. Bu kişiler her ortamda Atatürk’ün çağdaş Türkiye’yi kurmak için yaptıklarının evrensel değerlerle örtüştüğünü ifade ederek devrimlere ayrı bir meşruiyet alanı kazandırdılar.

5. Cumhuriyet’in İlk İlahiyat Fakültesi’nde Bir Fransız Bilgin

Kamusal eğitime baştan sona çeki düzen verilmesini sağlayan Tevhid-i Tedrisat Yasası’nın kapsamına uygun olarak Cumhuriyet Darü’l-fünunu bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi kuruldu. Eğitim öğretime 7 Ekim 1925’te başlanılan fakültede kuruluş aşamasındaki zorlukların çabuk atlatılmasını sağlamak için Atatürk gelişmeleri yakından takip etti (Tunçay ve Özen, 1984: 5). Dinin ehil insanlar tarafından bilimle bağdaştırılarak öğretilmesi ana gayesiyle açılan fakültede ilk Dekanlık görevini usul-ı fıkıh müderrisi ve Cumhuriyet’in ilk Adliye Vekili Mehmed Seyyid Bey yürüttü (Talebe Rehberi, 1924-1925: 104).

Fakülte yönetim kurulunda İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve M. Fuat Köprülü gibi yükseköğretim tarihimizde önemli bir yer tutan bilim insanları da görev aldı. Din eğitimiyle ilgili beklentilerin yüksek olduğu ilk evrede fakülteye 8 “teoloji” profesörü tayin edildi (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1924). Daha sonra başka öğretim üyelerinin ataması da yapıldı. Kişi için özgürlük toplum için bağımsızlık (Turan, 2016: 64) temel ögesine hizmet etmesi planlanan ve hurafelerden kesinlikle uzak tutulan İlahiyat Fakültesi’nde 1925-1933 yılları arasında görev yapmış öğretim üyeleri şu kişiler idi: İsmail Hakkı İzmirli, M. Şerafettin Yaltkaya, M. Şemsettin Günaltay, Halil Hamid Bey, Mustafa Şekip Tunç, Şevket Bey, Hüseyin Avni Bey, Mehmet Ali Ayni Bey, M. Fuat Köprülü, Yusuf Ziya Bey, Nimet Bey ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu (Asaf, 1933: 47).

Fakültede Türk öğretim üyelerinin yanı sıra 1926-1931 yılları arasında Fransız Prof. Dr. Georges Dumézil (1898-1986)'de dersler verdi. Aslında dinler tarihi (tarih-i edyan) uzmanı olan Georges Dumézil çok yönlü bir bilim insanıydı. O, aynı zamanda mitograf (Dumézil, 2000; Dumézil, 2005; Dumézil, 2016), antropolog, etnolog ve filolog olarak da bilindi (Eribon, 1998: 14). Türkiye'de, 1928'den itibaren ortak değerler etrafında toplanmış bir "yurttaşlar toplumu" oluşturmak için sosyal tabanlı bir proje olan dil devrimi hayata geçirildi (Turan ve Özel, 2007; Yücel, 2016). Dil devrimi, Türkçenin farklı lehçeleri üzerine araştırmalarda bulunan Georges Dumézil'in de dikkatini çekti. Fransız profesör, büyük kültür devriminin anahtarlarından biri sayılan dil devrimine Türkçenin unutulmuş derinlik ve dinamiklerini ortaya çıkartarak destek verdi (Dölen, 2010: 155).

Türkiye'yi çok sevdiğini ve Atatürk'ün liderliğini takdir ettiğini her fırsatta dile getirmiş olan Georges Dumézil, İlahiyat Fakültesi'nde görev yaptığı yıllarda maalesef bazı çevrelerin tutum ve davranışlarından rahatsız oldu (Ekşigil, 1987: 49). Laikliğin tavizsiz şekilde uygulanmasından yana olduklarını iddia eden bu çevreler, Georges Dumézil'den derslerde İslam dininin doğuşunu tesadüflere bağlayarak açıklamasını istedi. Bilimin temel prensiplerden hiçbir zaman taviz vermeyen Georges Dumézil ise bu süreçte nasıl bir yol izlediğini şu sözlerle dile getirdi:

"Türkiye'ye geldiğim zaman Mustafa Kemal iki yıllık Cumhurbaşkanıydı ve bir demokrasi kurduğuna inanıyordu. Üniversitelerde bir Dinler Tarihi kürsüsünün oluşturulmasının Fransa'daki laikleşme sürecinin en önemli işaretlerinden biri olduğunu bildiği için, Kemal hemen İstanbul'da böyle bir kürsü açtı ve bu kürsüde ders vermek bana nasip oldu. Milli Eğitim Bakanlığı yetkilileri benden bu derslerde İslam'ın tarihsel bir rastlantı, bir kaza olduğunu ispatlamamı istiyorlardı ki benim buna hiç de niyetim yoktu. Bu bakımdan altı yıl boyunca ne Yahudilikten ne Hıristiyanlıktan ne de Müslümanlıktan bahsettim" (Eribon, 1998: 24).

Yaşamının büyük bir bölümünü bilimsel araştırmalara adan Georges Dumézil, dinler tarihi derslerinin içeriğini algılama konusunda Türk gençlerinin o dönemde gerekli donanıma sahip olmadığı tespitinde bulundu (Batak, 2011: 91). Meselenin politize edileceğinden endişe duyarak "Türk Dinler Tarihi Araştırmaları Kürsüsü" kurucusu olarak anılmak istemedi (Akay, 2009: 13; Düzdağ, 2003: 206). Cumhuriyet'in ilk zamanlarında dinsel sahada gerçekleştirilen düzenlemelere müdahil olmamaya özen gösterdi. Ülkemizde kaldığı süre içinde tanıdığı Çerkez, Laz, Abhaz ve Gürcü toplumlarının etnografik kimlikleri üzerine yaptığı araştırmalarla ön plana çıkmayı tercih etti (Dumézil, 2000). Bilimsel çalışmalarını daha rahat bir atmosferde gerçekleştirme düşüncesiyle üniversite reformundan önce Edebiyat Fakültesi'ne geçti. Burada sosyoloji ve felsefe derslerini verdi (Güven, 2007: 3).

Türkiye'yi ikinci vatanı olarak gören Georges Dumézil, çağdaş değerlerle milli unsurlar arasında sıkışa kalmış aydınlarımıza da bir takım tavsiyelerde bulundu. Bilim ve sanatta Batı dünyasının hâkimiyetine boyun eğmeyerek üretken olunması gerektiğini belirtti. Avrupa'dan gelen ve kalkınmaya yardımcı olmayan öğelerin alınmasının sosyal yönden birçok zararlarının olacağına dikkat çekti (Er, 1993: 150). 1970'li yıllara kadar Türkiye'ye ziyaretlerde bulunmasına rağmen son zamanlarında sağlığı el vermediği için ülkemize gelemedi.

6. Cumhuriyet Darü'l-fünunu Hukuk Fakültesi'ndeki Yabancı Uyruklu Bilginler

Çağdaş bir devlet donanımı kazanmanın yanında birey ve toplumu yüceltme adına hukuk sistemini dünyevileştiren (Tanör, 2016: 321) Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk zamanlar bu konuda bütüncül bir görüntü mevcut değildi. Çünkü yasal düzenlemelere öncülük etmesi beklenen Darü'l-fünun'a bağlı Hukuk Fakültesi devrimlerin hızına ayak uyduramamış ve dünyadaki yeni hukuksal gelişmelerin gerisinde kalmıştı. Hâlbuki Cumhuriyet'ten önce fakültede Türk Devriminin kodlarına uygun bazı gelişmeler yaşanmıştı. Kız öğrencilerin Darü'l-fünun'da doğrudan derslere kabul edildiği ilk şubelerden biri Hukuk Fakültesi oldu (Alper ve Yıldırım, 2013: 52; Esirgen, 2014: 772). Fakülte Talebe Cemiyeti, Türk bağımsızlık mücadelesinin zaferle sonuçlandığını tüm dünyaya ilan eden Lozan Antlaşması'ndan hemen sonra özel bir kart bastırıldı (Dölen, 2010: 209; Arslan, 2011: 84-88). Fakat coşkulu devrim atılımları sırasında Hukuk Fakültesi statik bir yapıya büründü. Türkiye'yi bir ölçüde Doğu dünyasından ayıran Türk Medeni Kanunu (Yeni Yurttaşlar Yasası) dahi ancak doktora programında okutuldu. Tüm bu yaşananlara rağmen devrimlerin devamlılığı için "güçlü hukuk müntesiplerine" (Atatürk, 1975: 8) ihtiyaç duyulduğunu çok iyi bilen Atatürk, hukuk eğitimine özel

önem verdi. Bunun somut bir göstergesi olarak da Cumhuriyet Darü'l-fünunu Hukuk Fakültesi'ne Avrupa'dan yabancı uzmanlar getirtti.

Fakültede görev alan ilk yabancı uyruklu bilgin Avusturyalı Prof. Dr. Sauser Hall oldu. Darü'l-fünun Hukuk Fakültesi Dergisi'nde hacimli bir makalesi de yayımlanan (Hall, 1931: 1153-1200) Sauser Hall, 1924-1929 yılları arasında borçlar hukuku dersini verdi. Borçlar hukuku kadar Medeni Kanunu'nun inceliklerine de vakıf olan Avusturyalı bilgin verdiği konferanslarla Cumhuriyet'in genç hukukçularını bu konuda aydınlattı (Saymen, 1935: 396). Ancak hastalığından dolayı ülkemizde uzun süre kalamadığı için birikiminden fazla yararlanılamadı. Aslında son iki yüzyılda birçok Batılı ülke kanunlarını baştan aşağı revize etti. Çoğu devlet adamı bu konuda Fransız hukukçulardan yardım aldı. Yaşamı boyunca fikir ve eylemlerinde kendine özgün bir biçimde Fransız bilginlerden esinlenmiş olan Atatürk de Fransa'dan en az bir hukuk profesörünün ülkemize getirilmesinin yararlı olacağını düşündü. Gerekli diplomatik temasların ardından Türkiye'de yükseköğretimde görev alan ilk Fransız hukukçu, kamu(amme) hukuku uzmanı Ord. Prof. Dr. Jean Charles Crozat oldu.

Dünyada 20. yüzyılda kamu hukukunun önde gelen isimlerinden birisi sayılan Jean Charles Crozat (Crozat, 1948), 1926 yılından itibaren önce Darü'l-fünun daha sonrada İstanbul Üniversitesi'nde dersler verdi. Türk hukuk sisteminde mantalite değişimine ivme kazandırdı. Tek parti döneminde, yasaların birbiriyle uyumlu olması gerektiğine dikkat çekerek bu konuda adeta ombudsmanlık yaptı (Erozan, 2014: 66). Hukuk eğitimindeki aksaklıkların giderilmesi için yoğun çaba harcadı (Kia, 2012: 6-10). Tüm dünyada yeni dönemde devletlerin nasıl tanınacağına dair tartışmalar yapılırken O'nun tespitleri meseleye büyük ölçüde yön verdi. Artık devletlerin uluslararası arenada varlıklarını kabul ettirmelerinin çok bileşenli bir durumdan ibaret olduğunu belirtti. Resmi tanınmanın siyasi olmaktan çıkıp hukuki bir boyut kazandığını ileri sürdü:

“Tanıma mefhumu inkişaf etmiştir. Bu inkişaf siyasiden hukukiye olmuştur. Evvelce münhasıran siyasi bir mahiyet arz eden tanıma, bugün tamamen olmasa bile kısmen ve bilhassa hukuki bir mana almıştır. Kurucu bir tasarruf telakki edilirken yarı kurucu, yarı beyan edici; ihtiyari hatta keyfi iken bir mükellefiyet şeklini almış ve ferdi bir tasarruf mahiyeti gösterirken kolektif bir istikamete yönelmiştir. Filhakika artık Devletler hukuku tanımının, devletlerin ferdi iradesinin mahsulü olduğunu kabul edemez. Bu mevzuda iradeden başka unsurlar rol oynar: sosyal realite ve milletlerarası camianın zaruretleri. Bir devlet veya Hükümetin tanınmaya layık olması için hangi şartların gerektiğini münakaşa etmek tabiatıyla mümkündür. Fakat tanıma tasarrufu tek taraflı beyan şeklini almamalıdır. Tanıma kolektif menfaat, adalet ve hakkaniyet meselesi olmalı ve bu hususun takdiri kazai yollarla yapılmalıdır. Tanımının inkişafı kollektifleşmeye ve bu salahiyetin bir kaza organına tevdi istikametinde olmalıdır. Bu hali hazırda ulaşılmaması belki güç, fakat Devletler Hukukunun gayelerine uygun olan merhaledir” (Crozat, 1950: 30).

Cumhuriyet Darü'l-fünunu'nda tıp, fen, edebiyat, ilahiyat ve hukuk fakültelerinde görev yapmış 44 yabancı uyruklu bilim insanı dışında Türkoloji Enstitüsü'nde de Avrupa'dan getirilmiş uzmanlar çalıştı. Teknik eleman statüsünde görev yapan bu kişiler içinde özellikle Avusturyalı Herbert Walter Duda enstitünün gelişiminde önemli rol oynadı (Dölen, 2010: 133).

Sonuç

Türk yükseköğretiminin 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayıp 21. yüzyıla uzanan gelişiminin iyi anlaşılması için Osmanlı ve Cumhuriyet Darü'l-fünunu'nda çalışmış yabancı uyruklu bilginlerin etkinliklerinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Genel çerçevede değerlendirildiğinde tek başına yeterli olmasa da 1915-1933 yılları arasında Darü'l-fünun'da çalışmış bu bilginler okulun gelişimine önemli katkılar sağladı. Bu sayede “Aydınlanma Çağı” ndan başlayarak Batı dünyasının edindiği deneyimler kısmi ölçüde Türk yükseköğretimine aktarıldı. Ülkemizde 17. yüzyıldan beri ihmale uğramış temel ve beşeri bilimlerde yeniden bir ilerleme trendi yakalandı. Onların gayretleri yükseköğretimde düşünsel, estetik ve etik değerler açısından daha kapsayıcı bir atmosferin oluşmasını sağladı. Türk gençliği ve bilim insanları Avrupa'ya gitmeden de Batı uygarlığının özünü tanıma imkânını elde etti. Böylelikle Batının körü körüne taklit edilmesinden doğacak yanlışlıklar daha kolay yoldan öğrenildi. Batılı bilginler Türkiye'de “hümanist temelli” bir eğitim sisteminin inşa edilmesine de tesir etti.

KAYNAKÇA

Ansiklopedi Maddesi

Dölen, Emre (1985), “*Tanzimattan Cumhuriyet’e Bilim*”. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul.

Eyice, Semavi. (2013), “*Albert Louis Gabriel*”. DİA, C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. (1993), “*Darülfünun*”. DİA, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (26.4.1924), 030.11.1.4.12.16.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (23.12.1931), 030 018 0102 24 81 005.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (24.10.1957), 030.01.147.54.8.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (5.7.1930), 30.18.1.2. 12.47.16.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (31.01.1973), 30.18.1.2.294.9.10.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (31.12.1318), Mütferrik: Moskova İmparatorluk Üniversitesi Profesörü Roman Brandit’in İlmî Bir Vazife İçin Gönderilmesi. HR. SFR. 04.782.2. s, 1.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (10.6.1336), BEO. 4508. 338071. Maarif, İD/ 54-9, s, 1, 2.

Bildiriler

Çolak, Mustafa (2010) “Alman-Türk Dostluk Cemiyeti’nin İstanbul’da Bir Dostluk Yurdu Kurma Çabaları (1915-1918)”, *I. Uluslar arası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, Konya, 8-10 Ekim 2009. (Bahçıvanlar Basımevi, Konya, s. 184)

Özuluğ, Oya (2003) “İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Zooloji Müzesi”, *I. Ulusal Doğa Tarihi Kongresi*, Ankara, 14 Kasım 2002, s. 85

Çeviri Eserler

Bonafous M. (1926), *Demokrasi ve Maşeri Vicdan*, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, (Çev.) Nebahat Hamid, C. 4, S. 5, s. 325.

Chaput E. (1930), *Ankara Civarında Suların Cereyanına ve Onlardan İstifadeye Dair Mülâhazalar*, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, (Çev.) İbrahim Hakkı Akyol, C. 7, S. 4, s. 241-251.

Chaput E. (1931), *İstanbul Civarındaki Neojen Arazisinin Bünyesi Hakkında Müşahedeler*, (Çev.) Hamit Nafiz, Darülfünun Geologie Enstitüsü Neşriyatından, İstanbul.

Chaput E. (1947), *Türkiye’de Jeolojik ve Jeomorforjenik Tetkik Seyahatleri*, (Çev.) Ali Tanoğlu, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Crozat J.C. (1948), *On Dokuzuncu Asırdan Zamanımıza Değın İngiliz Amme Hukukunda Egemenlik Kavramı*, (Çev.) Tarık Zafer Tunaya, Basımını Yapılmamış Ders Notları, İstanbul.

Crozat J.C. (1950), *Devletler Hukukunda Tanınma*, (Çev.) Edip F. Çelik, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, C. 1, s. 30.

Didier E. (1998), *Georges Dumézil’le Konuşmalar*, (Çev.) İsmail Yerguz, Sinatle Yayınları, İstanbul.

Dumézil, G. (2000), *Kafkas Halkları Mitolojisi*, (Çev.) Musa Yaşar Sağlam, Ayraç Yayınları, İstanbul.

Dumézil, G. (2005), Oset Nart Destanları, (Çev.) Aysel Çeviker, Kafkas Bilimsel Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Dumézil, G. (2016), Mit ve Destan Hint-Avrupa Destanlarının Tipleri: Bir Kahraman, Bir Büyücü, Bir Kral (Çev.) Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Gentizon P. (2001), Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu, (Çev.) Fethi Ülkü, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Hall S. (1931), Borçlar Hukukunun Umumi Nazariyeleri, (Çev.) Mehmet Osman Bey, Darü'l-fünun Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 9, S. 51, s. 1153-1200.

Lewis B. (2015), The Emergency of Modern Turkey, (Çev.) Babür Turna, Arkadaş Yayınları, İstanbul.

Widmann H. (1999), Atatürk ve Üniversite Reformu, (Çev.) Aykut Kazancıgil ve Serpil Bozkurt, Kabcacı Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları

Tarım Orman Bakanlığı. (2001), <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/> (Erişim Tarihi: 19.11.2018).

Kitaplar

Akyüz, Kenan (1975), Encümen-i Daniş, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.

Alkan, Mehmet Ömer. (2011), “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, (Editör) Mehmet Ömer Alkan, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 390.

Argunşah, Hülya (2011), Bir Cumhuriyet Kadını Şükufe Nihal, Timaş Yayınevi, İstanbul.

Artel, Tarık (1940), Tanzimattan Cumhuriyet’e Kadar Türkiye’de Kimya Tedrisatının Geçirdiği Safhalara Dair Notlar, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul.

Ali, Arslan (2011), Türkiye’de Üniversite ve Siyaset, Paraf Yayınları, İstanbul.

Ayhan, Halis (2014), Türkiye’de Din Eğitimi, Dem Yayınları, İstanbul.

Akay, Ali (2009), Bir Bilim Sanatçısı İstanbul’daydı, Dumézil’in Sosyoloji Notları, (Haz.) Gündüz Vassaf, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Aytaç, Kemal (1984), Gazi M. Kemal Atatürk Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Berkel, Ali Rıza (2003), Yeni İstanbul Üniversitesi 70 Yaşında-Reformdan Bugüne Üniversitelerimiz, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Bonnafoos, Max vd. (1930), Le Français Pour Les Turcs, Kanaat Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.

Boratav, Korkut (2015), Türkiye’de Devletçilik, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Darantiere (1944), Ernest Chaput (1882-1943), (Yayınevi Yok), France.

Davison, Roderic H., (1987), Osmanlı Türkiye’sinde Batılı Eğitim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Delamare, Gabriel (2015), The Lymphatics: General Anatomy of the Lymphatics, Andesite Press, United States.

Dölen, Emre (2003), I. Dünya Savaşı Sırasında Darülfünun’da Görevlendirilen Alman Öğretim Elemanları 1915-1918, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Dölen, Emre (2009), Türkiye Üniversite Tarihi Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Dölen, Emre (2010), Türkiye Üniversite Tarihi Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Düzdağ, M. Ertuğrul (2003), M. Akif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali, Şule Yayınları, İstanbul.

Er, Hamit (1993), İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları, Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi İslam Medeniyeti Vakfı, İstanbul.

Erdentuğ, Nermin (1981), Türkiye'de Çağdaşlaşma Eğitim ve Kültür Münasebetleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ergin, Osman Nuri (1977), Türkiye Maarif Tarihi, Eser Neşriyat, İstanbul.

Ergün, Mustafa (2016), Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi, Pegem Akademi Yayınları, İstanbul.

Gabriel, Albert Louis (1947), Mosques et Medresses Ortokides, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.

Gemici, Nurettin (2016), An Evaluation Of The Report Prepared By Franz Schmidt About The German Scholars Preparing To Work at Istanbul University, İnterdisciplinary Studies-New Ideas New Perspectives, (Editör) Eyüp Sarıtaş, Book Venture Publishing, United States of America.

Genç, Mehmet (2000), Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Gürken, Kazım İsmail (1971), Darülfünun Grevi, Harman Yayınevi, İstanbul.

Hovas, Mösyö (1930), Gireson Mıntıkası Fındık Ağaçları Hakkında Tetkikat, Darülfünun Fen Fakültesi Neşriyatından, Ahmet İhsan Matbaası, Yayın No: 7035, İstanbul.

İhsanoğlu, Ekmeleddin (1985), Açıklamalı Kimya Eserleri Bibliyografyası(1830-1923), Beta Yayınevi, İstanbul.

İhsanoğlu, Ekmeleddin (1994), Darülfünun: Mefhum ve Müessese Olarak Sultan II. Abdülhamit'e Kadar Gelişmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

İnalçık, Halil (2016), Devlet-i Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

İnönü, Erdal (2000), Fikirler ve Eylemler Tarih, Bilim, Siyaset Üzerinde Konuşmalar, Buke Yayınevi, İstanbul.

İz, Mahir (1990), Yılların İzi, İz Yayıncılık, İstanbul.

Kadioğlu, Sevtap İshakoğlu (1998), İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kansu, Şevket Aziz (1940), Türk Antropoloji Enstitüsü Tarihçesi, Maarif Matbaası, İstanbul.

Koçer, Hasan Ali (1970), Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Korlaelçi, Murtaza. (2011), "Pozitivist Düşüncenin İthalı", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, (Editör) Mehmet Ömer Alkan, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 214-222.

Koşay, Hamit Zübeyr vd. (2013), Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.

Kurnaz, Şefika (1996), II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Kadını, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul.

Kurnaz, Şefika (2011), Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Mansel, Arif Müfid (1936), Yalova ve Civarı Yalova and Umgebung, İstanbul Müzeleri Neşriyatı, Yayın No: 13, İstanbul.

Mardin, Şerif (2012), Türkiye, İslam ve Sekülerizm, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Nigar Binti Osman (1959), Hayatımın Hikâyesi, Ekin Basımevi, İstanbul.

Öklem, Necdet (2007), Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.

Özemer, Ahmed Yüksel (1998), Geçmiş Zaman Olur Ki... , Kubbealtı Akademisi Yayınları, İstanbul.

Özkan, Salih (2014), Türk Eğitim Tarihi, Nobel Yayınevi, Ankara.

Parla, Taha (1989), Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Sırma, İhsan Süreyya (2000), II. Abdülhamid’in İslam Birliği Siyaseti, Bayan Yayıncılık, İstanbul.

Şemin, Refia Uğurel (1973), Eğitim Bilimlerinin Üniversiteye Girişi: Pedagoji Enstitüsü’nün Kuruluşu ve Gelişimi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Şimsir, Bilal N. (1981), Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi - Presse Entrangere Sur Atatürk Et La Revolution Turque, 1922-1924, XXIII. Dizi, No: 5, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Tanör, Bülent (2016), Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Tekeli, Nadir (1972), Köysel Bölge Sağlık Hizmetlerini Değerlendirme Metodolojisi, Halk Sağlığı Okulu Yayınevi, Ankara.

Toprak, Zafer (2014), Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Turan, Kemal (1998), Bir Alman Eğitimciye Göre Savaş Yıllarında Osmanlı Maarifi-F. Schmidt’in Eğitim Reformu Raporu, İstanbul Araştırmaları-4, Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Turan, Şerafettin ve Özel, Sevgi (2007), 75. Yılında Türkçenin ve Dil Devriminin Öyküsü, Dil Deneği Yayınları, Ankara.

Turan, Şerafettin (2016), Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Unat, Faik Reşit (1964), Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Ülken, Hilmi Ziya (2006), Hilmi Ziya Ülken Seçme Eserleri-I Ziya Gökalp, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Van Os, Nicole A.N.M. (2011), “Osmanlı Müslümanlarında Feminizm”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, (Editör) Mehmet Ömer Alkan, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 337.

Yücel, Tahsin (2016), Dil Devrimi ve Sonuçları, (5. Baskı), Can Yayınları, İstanbul.

Makaleler

Akseki, Ahmet Hamdi (1949), “Hocam İzmirli İsmail Hakkı”, Yeni Selamet, C. 5, S. 73, s. 12.

Akyol, İbrahim Hakkı (1943), “Son Yarım Asırda Türkiye’de Coğrafya”, Türk Coğrafya Dergisi, S. 3-4, s. 41.

- Alagöz, Cemal (1949), “*Profesör Theodore Lefebvre*”, Türk Coğrafya Dergisi, C. 8, S. 12, s. 149.
- Alper, S. ve Yıldırım, G. (2013), “Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Ankara Barosunun İlk Kadın Avukatı Süreyya Ağaoglu”, Hukuk Gündemi Dergisi Atatürk Özel Sayısı, s. 52-58.
- Arabacı, Hacı Murat (2007), “*Milli Mücadelenin Hazırlık Safhasında Halide Edip Adıvar’ın Faaliyetleri ve Mustafa Kemal Atatürk*”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 19, s. 279.
- Arda, Ali Macit (1944), “*Bizde Coğrafya: Profesör E. Chaput’ın Ölümünün Yıldönümü Münasebetiyle*”, Barış Dünyası Dergisi, S. 16, s. 15.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1933), “*Darülfünun- İnkılâp Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı*”, Kadro Dergisi, S. 14, s. 5-11.
- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı (12 Eylül 1940), “*Hayatım-126*”, Yeni Adam, S. 298, s. 7.
- Baştuğ, Seza (2016), “*Fiziksel Kimya Dalında İlk Kürsümüz 90 Yıl Önce Açıldı*”, Kimya Sanayi Dergisi, C. 2, S. 7, s. 4.
- Batuk, Cengiz (2011), “*Georges Dumézil ve Türk Dinler Tarihindeki Yeri*”, On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 28, s. 91.
- Bayram, Sadi (2016), “*Prof. Dr. Albert Gabriel’e Ait Bazı Belgeler*”, Vakıflar Dergisi, S. 46, s. 169.
- Berkem, Ali Rıza (1985), “*Ord. Prof. Dr. Gabriel Valensi*”, Kimya ve Sanayi Dergisi, C. 8, S. 29, s. 141-144.
- Bonnafoos, Max (1927), “*Le Suicide a Constantinople*”, Türk Antropoloji Mecmuası, Sayı: 5, s. 22-35.
- Burk, Lale Aka (2003), “*Fritz Arndt and His Chemistry Books In The Turkish Language*”, Bull. Hist. Chemistry, S. 1, s. 50.
- Ceylan, Mehmet Akif (2013), “*Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: E. Obst, Th. Lebevre, E. Chaput*”, Avrasya İncelemeleri Dergisi, S. 2/1, s. 333.
- Demirel, Fatma Arzu (2011), “*Türkiye Antropolojisinin Tarihçesi ve Gelişimi Üzerine*”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.4, s. 129.
- Doğu, Z. ve Şahinöz, E. (2017), “*Yükseköğretimde Kapanan Bölümler: Su Ürünleri Örneği*”, Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi, C. 10, S. 4, s. 517.
- Ekşigil, Adnan (1987), “*Georges Dumézil*”, Tarih ve Toplum, S. 42, s. 49.
- Ergün, Mustafa (1990), “*Türk Eğitim Sisteminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 6, S. 17, s. 455.
- Erozan, Boğaç (2014), “*Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Disiplininin Uzak Tarihi: Hukuk-i Düvel (1859-1945)*”, Uluslar arası İlişkiler, C. 2, S. 43, s. 66.
- Etiker, Şeref (2005), “*Dr. Aime Mouchet ve Tıbbiyede Fransız Kültür Egemenliğinin Sonu*”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, C. 6, S. 2, s. 48.
- Etiker, Şeref (2009), “*Paul-Louis Simond ve Bakteriloyoji Hane-i Osmanî’nin Çemberlitaş’ta Açılışı(21 Eylül 1911)*”, Osmanlı Bilim Araştırmaları, C. 10, S. 2, s. 24.
- Eyice, Semavi (1973), “*Prof. Albert-Louis Gabriel “2.8.1883-23.12.1972”*”, Belleten, C. 37, S. 147, s. 354.
- Faillebin, L. ve M. Civaoğlu, İ. (1931), “*Yalova Kaplıca Sularının Tetkiki*”, İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi Mecmuası, S. 1, s. 1173–1211.

Günaltay, Mehmet Şemsettin (1 Nisan 1339), “Atatürk’ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra”, Belleten, C. 3, S. 10, s. 274.

Güven, Ebru (2007), “Çeviri Felsefe Tarihlerinin Felsefe Tasavvurumuza Etkileri”, Uluslararası İnsan Bilimleri, C. 4 S. 1, s.3.

Hovasse, Raymond (1932), “Baltalimanı Hayvanat İstasyonu”, Darülfünun Fen Fakültesi Mecmuası, S. 1, s. 1409-1417.

Kadioğlu, Sevtap İshakoğlu (2003), “Raymond Hovasse’nin Türkiye’deki Bilimsel Çalışmaları ve Baltalimanı Hayvanat İstasyonu’nun Kuruluşu”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, C. 4, S. 2, s. 74.

Kaya, N. ve Özuluğ, O. (2017), “The Herpetological Collection of Zoology Museum, Istanbul University”, *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, C. 7, S. 2, s. 62.

Kazancıgil, Aykut (1999), “Mondros Mütarekesinden Büyük Meclis Kuruluncaya Kadar Geçen Sürede İstanbul Üniversitesi(1918-1920)”, Tıp Tarihi Araştırmaları, S. 9, s. 55-62.

Kia, Rukiye Akkaya (2012), “Darülfünundan 1933 Üniversite Reformuna; Hukuk-ı Siyasiye-i Osmaniye Derslerinden Hukuk-ı Amme Derslerine Dönüşüm ve Genel Kamu Hukukunun Geçmişine Dair Notlar II”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. LXX, S. 1, s. 6-10.

Köz, İsmail (2002), “Modern Türk Düşüncesinde Mantık Çalışmaları”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XLIII, s. 155.

Maksudyan, Max Nazan (2017), “Max Bonnafous and Female Suicide in Istanbul in the 1920’s”, *Etudes Sociales*, S. 165, s. 123-147.

Obuz, Ö. ve Yakut, K. (2016), “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun Düşünce Dünyasında Devlet ve Din”, *Kebikeç*, S. 41, s. 276.

Örsten Esirgen, Seda (2014), “Tanzimattan Cumhuriyete Avukatlık”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 772.

Özteke, Fahri (2017), “Dil Devrimi İçinde Yer Almış Bir Diyanet İşleri Başkanı: Mehmet Şerafettin Yalpkaya”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 51, s. 553-568.

Saymen, Ferit H. (1935), “1934-1935 Senesi Hukuki Neşriyatı Bibliyografya”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Özel Sayı, s. 396.

Spuler, Bertold (1984), “Oskar Rescher (1883-1972)”, *Der Islam*, S. 61, s. 12.

Tunçay, M. ve Özen, H. (1984), “1933 Tasfiyesinden Önce Darülfünun”, *Yapıt*, S. 7, s. 5.

Uyanık, Ercan (2009), “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Toplumsal Mühendislik Aracı Olarak Eğitim: İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Eğitim Politikaları”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 42, S. 2, s. 62-88.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet (16 Kânunuevvel 1930), *Gazi Hz. Darülfünunda*, S. 2822, s.1.

Darü’l-fünun İlahiyat Fakültesi Talebe Rehberi (1924-1925), s. 104.

Düstur (11 Teşrinievvel 1335), Tertip: 2, C. 11, s. 401-409.

Düstur (21 Nisan 1340), *İstanbul Darülfünun’un Şahsiyet-i Hükmiyesi Hakkında Kanun*, Tertip: 3, C. 5, Kanun No: 493, s. 1099-1107.

Hâkimiyeti Milliye (25 Eylül 1924), *Büyük Gazi’nin Samsun Söylevi*, S. 1630, s. 1.

Hâkimiyeti Milliye Gazetesi (26 Eylül 1929), S. 1896, s.1.

Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası (1927), *Maarif Gayemiz*, C.2, S.2, s.6.

Mahasin (25 Eylül 1324), S. 1, s.1.

Tanin (22 Nisan 1340), *Darü’l-fünun’a Mülhak Bütçe*, S. 6782, s. 2.

Yargıtay Dergisi Atatürk Armağanı (Ocak-Nisan 1981), “Atatürk’ün Ankara Hukuk Fakültesi’nin Açılışında Yaptığı Konuşma (5 Kasım 1925)”, (Sadeleştiren) Ahmet Mumcu, C. 7, S. 1-2, s. 8.

Tezler

Arslan, Ali. (1992), *Darülfünun’dan Üniversiteye Geçiş*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Gürsoy, Gizem. (2008), *İstanbul Üniversitesi Zooloji Müzesi Bentik Omurgasızlar Koleksiyonunun Envanteri*, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Özpekcan, Meliha. (1999), *Türkiye Cumhuriyeti’nde Sağlık Politikası (1923-1933)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Yazarı Belli Olmayan Yayınlar

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ. (2006), *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (Açıklamalı Dizin İle)*, Ankara.

BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2015), *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da Kadın*, Hülasa: Resim Dershanesi Hakkındadır (22 Aralık 1914). Belge No: MF. MKT, 1204/18, İstanbul, s. 308.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ. (2006), *Eczacılık Tarihi Araştırmaları*, (Editör) Afife Matbaası, İstanbul.

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ.(2015), *Elektrik-Elektronik Fakültesinin Seksen Yılı (1934-2014)*, (Editör) Atilla Bir, Cenkler Matbaa, İstanbul.

TBMM MATBAASI. (1975), *Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, C. 7, Ankara, s. 64.

TÜRK TARİH KURUMU. (1937), *Mimar Sinan’ın Hayatı ve Eserleri*, Devlet Basımevi, İstanbul.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ. (2007), *Üsküdar Sempozyumu-V 3-5 Kasım 2006*, (Editör) Coşkun Yılmaz, İstanbul.

YAPI KREDİ BANKASI. (2006), *Albert Gabriel(1883-1972), Mimar, Arkeolog, Ressam, Gezgin*, İstanbul.